

Bohdan Piętka
Oświęcim

Więźniowie z różowym trójkątem w KL Auschwitz

Celem niniejszego artykułu jest próba przedstawienia historii więźniów osadzonych za homoseksualizm w KL Auschwitz, nie jest nim natomiast analiza występowania tam homoseksualizmu, która stanowi odrębne zagadnienie badawcze. Dla uzyskania pełniejszego obrazu omawianej problematyki istotne jest przede wszystkim udzielenie odpowiedzi na pytanie o liczbę więźniów osadzonych w KL Auschwitz za homoseksualizm, a także pokazanie ich losów obozowych, postrzegania przez innych więźniów oraz porównanie z sytuacją osadzonych za homoseksualizm w innych obozach koncentracyjnych.

Położenie homoseksualistów w Niemczech w latach 1871–1933

Penalizacja homoseksualizmu w Niemczech sięga roku 1871, kiedy po zjednoczeniu kraju wprowadzony został kodeks karny, którego paragraf 175 przewidywał karalność stosunków seksualnych pomiędzy mężczyznami jako „przeciwny naturze nierząd”, wymieniając je obok zoofilii. Czyn ten zagrożony był karą do dwóch lat pozbawienia wolności. Ustawodawca nie penalizował stosunków pomiędzy kobietami¹.

Takie ustawodawstwo nie wyróżniało Niemiec na tle innych krajów. W kodeksach karnych Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych funkcjonowały od dawna o wiele bardziej restrykcyjne przepisy, przewidujące za kontakty homoseksualne wyższe sankcje, z karą śmierci włącznie. Z kolei w Europie kontynentalnej pod wpływem Rewolucji Francuskiej panowały zupełnie przeciwne tendencje. Francja jako pierwszy kraj na świecie zdepenalizowała kontakty homoseksualne w 1791 r. Przyjęty w 1804 r. we Francji kodeks Napoleona, obowiązujący później także na terenach państw niemieckich, uwalniał od kary wiele spośród tzw. czynności bez ofiar, w tym również kontakty homoseksualne. Kodeks ten wprowadzany w krajach Związku Reńskiego spowodował usunięcie w 1813 r. karalności homoseksuali-

---

¹ Przepis ten miał następujące brzmienie: *Przeciwny naturze nierząd, do którego dochodzi pomiędzy osobami płci męskiej albo między człowiekiem i zwierzęciem, jest karany więzieniem, z możliwością utraty praw obywatelskich (Die widernatürliche Unzucht, welche zwischen Personen männlichen Geschlechts oder von Menschen mit Tieren begangen wird, ist mit Gefängnis zu bestrafen; auch kann auf Verlust der bürgerlichen Ehrenrechte erkannt werden). Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871. Mit den Entscheidungen des Reichsgerichts, red. P. Daude, Berlin 1896, s. 162; H. G. Stümke, R. Finkler, Rosa Winkel, Rosa Listen. Homosexuelle und „Gesundes Volksempfinden“ von Auschwitz bis heute, Reinbek bei Hamburg 1981, s. 43.*

zmu z ustawodawstwa Królestwa Bawarii i niewiele później Królestwa Hanoweru². Po klęsce Wiosny Ludów z lat 1848–1849 nastąpiło odejście od liberalnego ducha praw w Królestwie Prus, a następnie w Związku Północnoniemieckim. Paragraf 143 pruskiego kodeksu karnego z 14 IV 1851 r. wprowadził karalność kontaktów homoseksualnych pomiędzy mężczyznami i zoofili, przejętą później przez wspomniany już na wstępie paragraf 175 kodeksu karnego Cesarstwa Niemieckiego z 15 V 1871 r.³

Paragraf 175 funkcjonował w niemieckim prawie karnym do drugiej połowy XX w. Zniesiony został w 1967 r. w Niemieckiej Republice Demokratycznej, natomiast w Republice Federalnej Niemiec w 1969 r. rozpoczął się proces łagodzenia ustawodawstwa penalizującego homoseksualizm, który zakończył się jego uchynieniem dopiero w 1990 r. Paragraf 175 pozostawał również w mocy na ziemiach polskich dawnego zaboru pruskiego do roku 1932, kiedy został anulowany wraz z wprowadzeniem w niepodległej Polsce jednolitego kodeksu karnego (tzw. kodeksu Makarewicza).

Praktyka stosowania paragrafu 175 w Drugiej Rzeszy i początkowo także w Republice Weimarskiej (1919–1933) była dość liberalna. O ile przestrzegano go ściśle na prowincji, o tyle w dużych miastach panowała pod tym względem znaczna swoboda obyczajowa. Homoseksualizm był tematem dyskutowanym w środowiskach akademickich, miał też swoje miejsce w filmie i literaturze. 15 V 1897 r. berliński lekarz seksuolog Magnus Hirschfeld (1868–1935) utworzył tzw. Komitet Naukowo–Humanitarny (*Wissenschaftlich–Humanitäre Komitee — WHK*), który dążył do zniesienia paragrafu 175 i prowadził edukację związaną z homoseksualizmem. W komitecie tym działali znani niemieccy naukowcy, m.in. Kurt Hiller, Edward Oberg, Max Spohr czy Franz Josef von Bülow. W 1919 r. Hirschfeld i jego współpracownicy otworzyli w Berlinie Instytut Nauk Seksualnych (*Institut für Sexualwissenschaft*) — pierwszą tego typu placówkę naukową na świecie. Działalność WHK i Instytutu Hirschfelda popierali przywódcy niemieckiej socjaldemokracji (m.in. August Bebel), działacze Komunistycznej Partii Niemiec (m.in. Richard Linsert) i ruch sufrażystek. W 1912 r. WHK zapobiegł rozszerzeniu paragrafu 175 na kobiety⁴.

W 1924 r. policja w Hanowerze aresztowała Fritza Haarmanna, który wraz ze swoim kochankiem zamordował co najmniej dwudziestu siedmiu nastoletnich chłopców. Głośny w całych Niemczech proces zakończył się skazaniem go na karę śmierci, a jego partnera na dwanaście lat więzienia⁵. Sprawa Haarmanna spowodowała falę aresztowań wśród homoseksualistów w Niemczech i przyczyniła się do wzrostu negatywnych wobec nich postaw społecznych. Liczba spraw sądowych z paragrafu 175 wzrosła w drugiej połowie lat dwudziestych z 503 w 1923 r. i 850 w 1924 r. do 1226 w 1925 i 1926 r. oraz 911 w 1927 r.⁶ Atmosfera z nimi związana znacznie utrudniała działalność Instytutu Hirschfelda. Niemieccy politycy głównych partii, w obawie przed utratą głosów wyborców, niechętnie odnosili się do tego te-

² H. G. Stümke, R. Finkler, op. cit.

³ M. Herzer, *Deutsche Schwulenstrafrecht vor der Gründung des zweiten Kaiserreichs (1795–1870)*, w: *Freunde eines Schwulen–Museums in Berlin e.V. in Zusammenarbeit mit Emanzipation e.V. Frankfurt am Main (Hrsg.): Die Geschichte des § 175. Strafrecht gegen Homosexuelle. Katalog zur Ausstellung*, Berlin 1990, s. 32, 40.

⁴ H. G. Stümke, R. Finkler, op. cit., s. 48–66.

⁵ T. Lessing, *Haarmann. Die Geschichte eines Werwolfs und andere Gerichtsreportagen*. Hrsg. und eingel. von Rainer Marwedel. Frankfurt am Main, Luchterhand 1989; F. Werremeier, *Haarmann. Der Schlächter von Hannover. Die grauenvollen Verbrechen des berühmten Serienmörders*, München 1995; M. Blazek, *Haarmann und Grans — Der Fall, die Beteiligten und die Presseberichterstattung*, Stuttgart 2009.

⁶ H. G. Stümke, R. Finkler, op. cit., s. 503.

matu, a propaganda rosnącej w siłę NSDAP otwarcie atakowała działalność Instytutu. 2 VIII 1930 r. partyjny organ NSDAP „Völkischer Beobachter” uznał, że stosunki ze zwierzętami, rodzeństwem i osobami tej samej płci znamionują „wszystkie złośliwe popędy duszy żydowskiej” (*alle boshafsten Triebe der Judenseele*). Wymienione zachowania seksualne uznano za zbrodnie, które powinny być karane przez powieszenie lub wydalenie z terytorium Niemiec⁷.

Represje wobec homoseksualistów w Trzeciej Rzeszy (1933–1945)

Dojście do władzy NSDAP 30 I 1933 r. i proklamowanie Trzeciej Rzeszy znacząco pogorszyły położenie homoseksualistów w Niemczech. 6 V 1933 r. pałacyk Hatzfeldów w Berlinie, gdzie mieściła się siedziba Instytutu Hirschfelda, został splądrowany i zdewastowany przez bojówki SA oraz prohitlerowsko nastawionych studentów Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego. Na ciężarówce załadowano książki, broszury, obrazy (oraz popiersie Hirschfelda), a 10 V 1933 r. spalono je wraz z zasobami innych berlińskich bibliotek i placówek naukowych, których treści zostały uznane przez nazistów za „bolszewickie, żydowskie, antynarodowe i dekadencjne”, na placu Hegla przed Operą Państwową. Sam Hirschfeld, który w porę wyemigrował, został pozbawiony niemieckiego obywatelstwa. Oznaczało to faktyczny koniec możliwości zniesienia paragrafu 175 i zaostrzenie kursu wobec homoseksualistów.

Skrajnie negatywne nastawienie partii nazistowskiej do homoseksualizmu wynikało zarówno z ideologii narodowosocjalistycznej, jak i z osobistych uprzedzeń jej przywódców, przede wszystkim Hitlera i Himmlera. Homoseksualiści stanowili dla nich uosobienie degeneracji i byli stawiani w jednym rzędzie z Żydami oraz osobami upośledzonymi umysłowo. Propaganda nazistowska przedstawiała ich jako ciężar społeczny, element zdemoralizowany, egoistyczny i bezużyteczny. Niejednokrotnie też utożsamiała „zagrożenie” żydowskie z homoseksualnym, oskarżając Żydów o propagowanie homoseksualizmu w celu podcięcia moralnych i biologicznych podstaw bytu narodu niemieckiego. Wygodny przykład dla propagandy stanowił Hirschfeld, który był i Żydem, i homoseksualistą. W kierownictwie nazistowskim istniało silne przekonanie, znajdujące swój wyraz w propagandzie, o funkcjonowaniu międzynarodowej konspiracji żydowskiej, której narzędziami działania są komunizm i liberalny kapitalizm, ale także homoseksualizm. O tworzenie międzynarodowej konspiracji podejrzewano też homoseksualistów.

Istotnym krokiem na drodze zaostrzenia nazistowskiej polityki wobec homoseksualistów był tzw. pucz Röhma, czyli krwawa rozprawa z wewnątrzpartyjną opozycją w NSDAP skupioną wokół dowódcy SA Ersta Röhma, w nocy z 29 na 30 VI 1934 r. Rozbieżności pomiędzy Hitlerem a Röhmem dotyczyły głównie realizacji programu społecznego NSDAP i organizacji niemieckich sił zbrojnych, choć — jak się wydaje — istotną rolę w inicjowaniu mordu odegrał również jawny homoseksualizm Röhma i jego otoczenia, silnie wykorzystywany później propagandowo. Szczególnie negatywne osobiste stanowisko Himmlera wobec homoseksualizmu, który był przez niego postrzegany przede wszystkim jako zagrożenie dla zdolności reprodukcji narodu niemieckiego, wywarło znaczący wpływ na politykę nazistowskich Niemiec w tej kwestii⁸.

Od czasu Nocy Długich Noży oskarżenie o homoseksualizm stało się wygodnym pretekstem do niszczenia karier osób uznanych przez Hitlera i jego najbliższe otoczenie za nie-

⁷ Ibidem, s. 96.

⁸ Ibidem, s. 175–196.

wygodnych politycznie. Wymownym tego przykładem była tzw. *afera* Blomberga–Fritscha. Feldmarszałek Werner von Blomberg — minister wojny, i generał Werner von Fritsch — naczelny dowódca wojsk lądowych, stracili zaufanie Hitlera w związku ze swoją pełną rezerwą i sceptycyzmem postawą wobec planów wojennych wodza Trzeciej Rzeszy. Obaj zostali zmuszeni do dymisji na podstawie oskarżeń natury obyczajowej, sfabrykowanych przez gestapo na polecenie Himmlera i Göringa. Blombergowi zarzucono, że ożenił się z byłą prostytutką, a Fritschowi, który był starym kawalerem — homoseksualizm. Oskarżenia te były całkowicie nieprawdziwe, a Fritsch został z nich oczyszczony przez sąd honorowy wkrótce po swojej dymisji. Tzw. *afera* Blomberga–Fritscha stała się dla Hitlera pretekstem do dokonania z początkiem 1938 r. czystki personalnej wśród niemieckiej generalicji i przejęcia pełnej kontroli nad Wehrmachtem⁹.

Kartę homoseksualizmu wykorzystywano też do walki z Kościołem katolickim. Sfabrykowane przeważnie oskarżenia księży i zakonników zarówno o homoseksualizm, jak i korzystanie z pornografii stanowiły dla aparatu propagandowego Goebbelsa istotne narzędzie w kampanii antykościelnej prowadzonej w latach 1934–1937 oraz były podstawą do wytoczenia kilku duchownym głośnych procesów¹⁰.

Zaostrzenie polityki wobec homoseksualistów nastąpiło już latem 1934 r. 3 lipca, a więc cztery dni po rozprawie z opozycją Röhma, bawarskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przekazało podległym sobie jednostkom policji i administracji wytyczne w sprawie przeprowadzenia aresztowań w środowisku homoseksualistów. W wyniku przeprowadzonej w nocy z 20 na 21 października obławy aresztowano na terenie Bawarii kilkuset homoseksualistów, z czego w samym Monachium 145. Część z nich skierowano do KL Dachau. Przypadki podobnych prześladowań miały miejsce także w innych częściach Niemiec¹¹.

Represyjna polityka państwa nazistowskiego wobec homoseksualistów znalazła swój wyraz w stopniowej radykalizacji ustawodawstwa. Komisja prawa karnego Ministerstwa Sprawiedliwości Rzeszy, kierowana przez fanatycznego nazistę Rolanda Freislera, rekomendowała zreformowanie paragrafu 175 w kierunku jego obostrzenia. 28 VI 1935 r. paragraf 175 niemieckiego kodeksu karnego rozszerzono o paragrafy 175a i 175b. Wprowadzały one karalność jakiegokolwiek kontaktu seksualnego między mężczyznami. Paragraf 175a przewidywał karę do dziesięciu lat ciężkiego więzienia za „ciężki nierząd” (*schwere Unzucht*). Stał się on prawną podstawą deportacji homoseksualistów do obozów koncentracyjnych. Nowe prawo weszło w życie 1 IX 1935 r.

Od tego czasu systematycznie rosła liczba skazanych z paragrafu 175. O ile w 1933 r. na jego mocy skazano 853 osoby, a w 1934 r. 948 osób, o tyle w kolejnych latach następuje wzrost do 2106 osób w 1935 r., 5320 osób w 1936 r., 8271 osób w 1937 r. i 8562 osób w 1938 r. W następnych latach odnotowywany jest spadek liczby skazanych, ale nadal jest ona wysoka i wynosi: w 1939 r. — 7614 osób, w 1940 r. — 3773 osób, w 1941 r. — 3735 osób, w 1942 r. — 3963 osób, w 1943 i 1944 r. — ponad 2200 osób.

⁹ H. Höhne, „*Entehrend für die ganze Armee*”. *Der Fall Fritsch–Blomberg 1938*, „Der Spiegel 38”, nr 5/1984, s. 96–102, nr 6/1984, s. 148–161, nr 7/1984, s. 132–145; B. Jellonnek, *Homosexuelle unter dem Hakenkreuz. Die Verfolgung von Homosexuellen im Dritten Reich*, Paderborn 1990, s. 124; F. Sparing, „...wegen Vergehen nach § 175 verhaftet”. *Die Verfolgung der Düsseldorfer Homosexuellen während des Nationalsozialismus*, Düsseldorf 1997, s. 47–54; H. G. Stümke, R. Finkler, op. cit., s. 208–211.

¹⁰ H. G. Stümke, R. Finkler, op. cit., s. 201–208.

¹¹ A. Knoll, *Homosexuelle Häftlinge im KZ Dachau*, w: *Homosexuelle in Konzentrationslagern. Vorträge (Wissenschaftliche Tagung, 12/13 September 1997, KZ-Gedenkstätte Mittelbau–Dora Nordhausen)*, red. O. Mußmann, Berlin–Bonn 2000, s. 61; F. Sparing, „...wegen Vergehen...”, s. 31–46.

W celu ujawnienia przypadków homoseksualizmu wewnątrz NSDAP i SA utworzono w 1934 r., wkrótce po Nocy Długich Noży, specjalną komórkę gestapo. Jej kierownikiem został SS-Obersturmführer Josef Albert Meisinger. Był to tzw. referat specjalny (*Sonderdezernat III So*) w wydziale II gestapo (*Abteilung III*), zwany też referatem do rozpracowania przypadków homoseksualnych (*Dezernat zur Bearbeitung von homosexuellen Fällen*). 22 V 1935 r. podporządkowano go placówce gestapo IIIH (*Dienststelle IIIH*), inwigilującej członków partii pod kątem obyczajowym. 10 X 1936 r. utworzono przy Pruskim Krajowym Urzędzie Policji Kryminalnej (*Preußischer Landeskriminalpolizeiamt*) Centralę Rzeszy do zwalczania Homoseksualizmu i Aborcji (*Reichszentrale zur Bekämpfung der Homosexualität und Abtreibung*), na której czele stanął początkowo także Meisinger. Instytucja ta, dzięki unii personalnej ze wspomnianym referatem specjalnym gestapo, działała zarówno w oparciu o policję kryminalną (kripo) jak i polityczną (gestapo). Do jej zadań należało już nie tylko wykrywanie homoseksualistów w szeregach NSDAP, ale i prowadzenie inwigilacji, rejestracji i aresztowań osób podejrzanych o homoseksualizm i spędzanie płodu w całych Niemczech¹².

Około 12 proc. więźniów z paragrafu 175 zostało osadzonych w obozach koncentracyjnych przez gestapo, a 55 proc. przez kripo. Pozostali byli kierowani do obozów po odbyciu zasądzonej kary więzienia¹³. Według dyrektywy Himmlera z 12 VII 1940 r. wszyscy homoseksualiści, którzy mieli więcej niż jednego partnera po zwolnieniu z więzienia sądowego powinni być obejmowani „aresztem prewencyjnym” (*Vorbeugungshaft*), co oznaczało deportację do obozu koncentracyjnego¹⁴.

Akcja zwalczania środowiska homoseksualistów osłabła tylko w czasie XI Letnich Igrzysk Olimpijskich w Berlinie (1–16 sierpnia 1936 r.). W związku z przyjazdem do stolicy Niemiec wielu zagranicznych gości otwarto niektóre lokale dla homoseksualistów, a policji nakazano, by nie zatrzymywała odwiedzających je cudzoziemców. Był to jednak epizod, który nie doprowadził do przerwania polityki represji. Należy też zwrócić uwagę na to, że intensyfikacja represji miała miejsce przed rozpoczęciem Olimpiady, by można było je „złagodzić” podczas jej trwania¹⁵.

Paragraf 175 był przez Trzecią Rzeszę stosowany wyłącznie wobec mężczyzn narodowości niemieckiej będących obywatelami Rzeszy Niemieckiej. Do osób tych, określanych terminem *Reichsdeutsch (RD)*, prawodawstwo hitlerowskie zaliczało także po 14 III 1938 r. Austriaków. Paragrafu 175 nie stosowano natomiast wobec Żydów, Polaków i innych narodowości na terenach okupowanych przez Niemcy. Himmler był bowiem przekonany, że homoseksualizm rozkłada morale narodu i prowadzi do jego biologicznego osłabienia, a więc występowanie homoseksualizmu wśród narodów podbitych uważał za korzystne z punktu widzenia celów politycznych nazistowskich Niemiec. Wyjątek stanowiła okupowana Holandia, której prawo zostało zunifikowane z prawem Trzeciej Rzeszy. Do prześladowań homoseksualistów na większą skalę jednak nie doszło. Powodem tego z jednej strony była niechęć do

¹² B. Jellonnek, *Homosexuelle unter dem Hakenkreuz...*, s. 100–139; H. G. Stümke, R. Finkler, op. cit., s. 212–217, 262, 263, 505.

¹³ R. Lautmann, W. Grikschat, E. Schmidt, *Der rosa Winkel in den nationalsozialistischen Konzentrationslagern*, w: *Seminar: Gesellschaft und Homosexualität*, red. R. Lautmann, Frankfurt am Main 1977, s. 364.

¹⁴ C. Schoppmann, *Nationalsozialistische Sexualpolitik und weibliche Homosexualität*, Pfaffenweiler 1991, s. 196.

¹⁵ „Przed Olimpiadą nie tylko oczyszczono ulice z żebraków i włóczęgów, którzy powędrowali do domów pracy lub obozów koncentracyjnych, lecz także oczyszczono miasta i kąpieliska z wielu prostytutek i homoseksualistów. W obozach koncentracyjnych miano ich wychować do pożyteczniejszych prac”. Cyt. za: R. Höss, *Autobiografia Rudolfa Hössa, komendanta obozu oświęcimskiego*, Kraków 2003, s. 60.

współpracy części holenderskiej policji, a z drugiej przeciążenie jej innymi zadaniami (obławy na ukrywających się Żydów, inwigilacja środowisk antyfaszystowskich)¹⁶.

Drugim wyjątkiem były ziemie czeskie anektowane przez Rzeszę na mocy układu monachijskiego w 1938 r. (tzw. Kraj Sudecki — *Sudetenland*). Zamieszkująca w mniejszości Kraj Sudecki ludność czeska uzyskała wówczas prawo opcji i mogła wybrać obywatelstwo Rzeszy lub Czecho-Słowacji (istniejącej do 15 III 1939 r.)¹⁷. Przynajmniej powodem osadzenia w KL Auschwitz z paragrafu 175 trzech Czechów pochodzących z Kraju Sudeckiego było przyjęcie przez nich statusu prawnego obywateli Rzeszy.

Przykładem braku zainteresowania ze strony nazistowskich Niemiec problemem homoseksualizmu w krajach okupowanych i satelickich jest Francja, gdzie np. ministrem wychowania w rządzie reżimu Vichy był homoseksualista. Kiedy w 1942 r. otwierano w Paryżu wystawę rzeźb nazistowskiego artysty Arno Bkera, przemówienie wygłosił Jean Cocteau — wybitny francuski poeta, dramaturg i reżyser filmowy, którego homoseksualizm był powszechnie znany¹⁸. Homoseksualiści byli jednak prześladowani na anektowanych przez Niemcy terenach Alzacji i Lotaryngii, które podobnie jak Holandię Hitler zamierzał zgermanizować. Natomiast reżim Vichy, wzorując się na hitlerowskich Niemczech, sam wprowadził 6 VIII 1942 r. ustawę penalizującą homoseksualizm¹⁹.

Wyjątek w karaniu osób innej narodowości za homoseksualizm stanowiła sytuacja, gdy doszło do stosunku homoseksualnego między Niemcem a np. Polakiem czy Żydem. Wówczas obie strony były surowo karane nie tylko za naruszenie paragrafu 175, ale przede wszystkim za tzw. przestępstwo zhańbienia rasy (*Rassenschande*). Niemca kierowano z reguły do obozu koncentracyjnego, a jego partnera karano śmiercią, w obu przypadkach bez procesu sądowego. Dotyczyło to także stosunków heteroseksualnych pomiędzy Niemcami a Polakami lub Żydami.

Paragrafu 175 nigdy nie rozszerzono na związki lesbijskie, mimo iż naziści rozważali taką możliwość. Wyjątek stanowiła anektowana do Rzeszy Austria, gdzie utrzymano w mocy paragraf 129Ib austriackiego kodeksu karnego, który przewidywał karalność kobiet z powodu „przeciwnej naturze nierządu” (*widernatürliche Unzucht*). Zwolennikami karalności związków lesbijskich byli tacy prawnicy nazistowscy jak Rudolf Klare i Hans Frank oraz członkowie kierowanej przez Franka Akademii Prawa Niemieckiego (*Akademie für Deutsches Recht*). Himmler jednak nie widział większego zagrożenia dla zdolności reprodukcyjnych narodu niemieckiego ze strony kobiecego homoseksualizmu. Ten pogląd podzielał również minister sprawiedliwości Rzeszy Otto Thierack i inni prawnicy nazistowscy. Jednak w praktyce dochodziło w nazistowskich Niemczech do represjonowania lesbijek, w tym także do kierowania ich do KL Ravensbrück, gdzie otrzymywały kategorię więźniarek politycznych lub aspołecznych. Skala tych represji jest jednak trudna do oszacowania²⁰.

¹⁶ P. Koenders, *Die Bekämpfung der Homosexualität in den besetzten Niederlanden*, w: *Nationalsozialistischer Terror gegen Homosexuelle, Verdrängt und ungesühnt*, red. B. Jellonnek, R. Lautmann, Paderborn 2002, s. 263–272.

¹⁷ P. M. Majewski, *Niemcy sudeccy 1848–1948. Historia pewnego nacjonalizmu*, Warszawa 2007, s. 399, 400.

¹⁸ G. L. Mosse, *Die Politik gegen Lesben und Schwule im Kontext nationalsozialistischer Machtausübung*, w: *Der homosexuellen NS-Opfer gedenken*, Berlin 1999, s. 26.

¹⁹ M. Kramp, *Homosexuelle im besetzten Frankreich 1940–1944/45*, w: *Nationalsozialistischer Terror gegen Homosexuelle...*, s. 273–298.

²⁰ C. Schoppmann, *Zeit der Maskierung. Zur Situation lesbischer Frauen im Nationalsozialismus*, w: *ibidem*, s. 30–42; C. Schoppmann, *Zur Situation lesbischer Frauen in den Konzentrationslagern, w: Homosexuelle in Konzentrationslagern...*, s. 139–144.

W oparciu o paragraf 175 skazano w okresie Trzeciej Rzeszy około 50 tys. homoseksualistów, spośród których od 5 tys. do 15 tys. osadzono w obozach koncentracyjnych. Jako obywatele niemieccy posiadający kategorię narodowościową RD (*Reichsdeustch*), więźniowie z paragrafu 175 nie podlegali selekcjom na śmierć przeprowadzanym w obozach przez lekarzy SS wśród więźniów chorych i wycieńczonych. Mieli też łatwiejszy dostęp do funkcji obozowych, obsadzanych przeważnie przez Niemców. Nie znaczy to jednak, że ich położenie było znacząco lepsze od pozostałych więźniów. Także oni podlegali brutalnemu rygorowi obozowemu ze wszystkimi tego konsekwencjami, ginęli na skutek panujących w obozie warunków bytowych czy wyniszczającej pracy, a także byli poddawani eksperymentom medycznym. Środkiem „wychowawczym” stosowanym wobec więźniów z różowym trójkątem, który miał spowodować zmianę ich orientacji na heteroseksualną, była przede wszystkim ciężka praca. Szacuje się, że w obozach koncentracyjnych zginęło około dwóch trzecich więźniów osadzonych tam na podstawie paragrafu 175²¹.

Homoseksualistów poddawano też zabiegom kastracji. Na podstawie ustawy o profilaktyce obciążonego dziedzicznie potomstwa (*Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses*) z 14 VII 1933 r. homoseksualiści byli poddawani kastracji tzw. dobrowolnej, co powodowało zwolnienie z więzienia lub obozu. Natomiast na podstawie ustawy przeciw niebezpiecznym recydywistom i środkach zabezpieczenia i poprawy (*Gesetz gegen gefährliche Gewohnheitsverbrecher und Maßregeln der Sicherung und Besserung*) z 24 XI 1933 r. przeprowadzano na homoseksualistach kastracje przymusowe. Do połowy 1943 r. poddano w Niemczech przymusowej kastracji około 2300 mężczyzn, w tym wielu homoseksualistów²².

Dokładne ustalenie liczby ofiar, zarówno uwięzionych jak i zmarłych w obozach koncentracyjnych, nie jest możliwe ze względu na braki źródłowe oraz zbyt późne podjęcie badań. Utrzymanie w RFN do 1969 r. hitlerowskiego ustawodawstwa penalizującego homoseksualizm spowodowało, że badania nad tą tematyką rozpoczęto tam dopiero pod koniec lat siedemdziesiątych XX w. Niemożliwe było już wtedy dotarcie do wielu świadków, zaginęło też wiele dokumentów²³. Obecny stan badań pozwala praktycznie na częściowe jedynie ustalenie liczebności więźniów z paragrafu 175 w poszczególnych obozach oraz ich losów²⁴. Więźniowie z paragrafu 175 stanowili formalnie i faktycznie odrębną kategorię więźniów oznaczonych różowym trójkątem przyszytym do odzieży obozowej. Na tle pozostałych kategorii więźniów byli najmniej liczni, co stanowi dla badacza dodatkową trudność (niewiele relacji, dokumentów). Zdarzały się też przypadki, że aresztowanych za homoseksualizm kierowano do obozów jako więźniów kryminalnych lub aspołecznych, gdzie nosili zielone lub czarne trójkąty²⁵.

Pierwszym obozem koncentracyjnym, do którego skierowano więźniów z paragrafu 175, był KL Dachau. W ciągu dwunastu lat istnienia tego obozu (od wiosny 1933 r.) uwięziono w nim 574 więźniów z paragrafu 175, co stanowi 0,3 proc. ogółu uwięzionych. Spośród nich zwolniono 99, do innych obozów przeniesiono 212, zginęło 83, a przeżyło 139. 25 IV 1945 r., a więc na cztery dni przed wyzwoleniem KL Dachau, na 67 665 więźniów było 110 z różowym trójkątem, co stanowiło 0,15 proc. Odsetek więźniów z paragrafu 175 wśród niemieckojęzycznych więźniów KL Dachau wahał się w różnych okresach pomiędzy 1,25 proc. a 1,9 proc. i nie przekroczył

²¹ B. Jellonnek, *Homosexuelle unter dem Hakenkreuz...*, s. 33, 328; C. Schoppmann, *Zeit der Maskierung...*, s. 32; H. G. Stümke, R. Finkler, op. cit., s. 262–267.

²² B. Jellonnek, *Homosexuelle unter dem Hakenkreuz...*, s. 150–171.

²³ H. G. Stümke, R. Finkler, op. cit., s. 261.

²⁴ R. Lautmann, *Homosexuelle in den Konzentrationslager: Zum Stand der Forschung*, w: *Homosexuelle in Konzentrationslagern...*, s. 31–38.

²⁵ J. Müller, *Praxis polizeilicher Vorbeugungshaft*, w: ibidem, s. 39–43.

2 proc. Pierwszego więźnia z paragrafu 175 skierowano do KL Dachau 12 III 1934, a ostatniego 20 IV 1945 r. Pierwszy przypadek śmierci więźnia z różowym trójkątem miał miejsce w KL Dachau 28 VIII 1937 r. Więźniowie z paragrafu 175 byli kierowani do KL Dachau zarówno bezpośrednio, jak i z KL Buchenwald i obozu męskiego KL Ravensbrück²⁶.

Nie jest znana dokładna liczba więźniów z paragrafu 175 osadzonych w istniejącym w latach 1933–1939 KL Lichtenburg, który od 1 VI 1934 r. podlegał administracji KL Dachau. Na podstawie dostępnych źródeł wiadomo, że w grudniu 1934 r. przebywało tam około 200 homoseksualistów. Natomiast w czerwcu 1935 r. na 2117 więźniów przebywających w więzieniach na terenie Prus było 513 homoseksualistów (24,23 proc.), z czego 325 w KL Lichtenburg, co stanowiło wtedy aż 46,03 proc. ogółu uwięzionych.

Na podstawie niepełnego materiału źródłowego ustalono, że w KL Sachsenhausen uwięziono co najmniej około tysiąca więźniów z paragrafu 175, spośród których zginęło ponad sześćuset. Znane są dane personalne 596 więźniów z paragrafu 175 osadzonych w KL Sachsenhausen, w tym 195, którzy nie przeżyli obozu. Więźniów z różowym trójkątem kierowano w KL Sachsenhausen do szczególnie ciężkich prac w obozowej klinkierni, która od kwietnia 1941 r. stanowiła samodzielny podobóz (*Klinkerwerk*). Miejscem przeznaczenia więźniów z różowym trójkątem była tzw. karna kompania podobozu *Klinkerwerk* (*Strafkommando Außenlager Klinkerwerk — SK Klinker*). Ginęli tam oni od ciężkiej pracy przy wydobywaniu gliny oraz brutalnego traktowania, ale także na skutek licznych samobójstw. Wielu więźniów z różowym trójkątem znalazło się wśród ofiar zbiorowych egzekucji dokonywanych w *SK Klinker*. Wreszcie na więźniach z paragrafu 175 osadzonych w KL Sachsenhausen przeprowadzano też zabiegi kastracji. Z powodu znacznie większej niż w innych obozach liczby więźniów z paragrafu 175 oraz wspomnianego ich traktowania KL Sachsenhausen określano jako tzw. Auschwitz homoseksualistów (*Auschwitz der Homosexuellen*)²⁷.

Znane są dane co najmniej 463 więźniów z paragrafu 175 deportowanych do KL Buchenwald, z których około dwóch trzecich zginęło. Pomiędzy końcem czerwca a połową sierpnia 1942 r. zarejestrowano w KL Buchenwald 107 więźniów z paragrafu 175. W tym czasie zginęło 21 spośród nich. Co najmniej 228 więźniów z paragrafu 175 przeniesiono z KL Buchenwald do komand zewnętrznych i innych obozów. W dniu wyzwolenia — 11 IV 1945 r. — w KL Buchenwald znajdowało się 81 więźniów z różowym trójkątem. Wiosną 1938 r. w ramach akcji *Arbeitsscheu Reich* skierowano do KL Buchenwald około 4500 tzw. więźniów społecznych, w tym wielu homoseksualistów. Jednak zarejestrowano ich jako więźniów społecznych oznaczonych czarnym trójkątem²⁸.

Część więźniów z paragrafu 175 została przeniesiona z KL Buchenwald do utworzonego w sierpniu 1943 r. komanda zewnętrznego Dora koło Nordhausen, które w październiku 1944 r. zostało przekształcone w samodzielny KL Mittelbau–Dora. W obozie tym — zlokalizowanym przy ogromnej podziemnej fabryce (*Mittelwerk GmbH*), w której m.in. produkowano pociski V–1 i V–2 — umieszczono około 60 tys. więźniów, spośród których około 20 tys. zginęło. Do KL Mittelbau–Dora skierowano co najmniej 839 więźniów z różowym trójkątem. Znane są dane osobowe 153 z nich²⁹.

²⁶ A. Knoll, *Homosexuelle Häftlinge im KZ Dachau...*, w: ibidem, s. 67–71.

²⁷ J. Müller, *Homosexuelle in den Konzentrationslagern Lichtenburg und Sachsenhausen–Werkstatt-berichte*, w: ibidem, s. 72–93; R. Höss, *Autobiografia...*, s. 62.

²⁸ W. Röhl, *Homosexuelle Häftlinge im Konzentrationslager Buchenwald 1937 bis 1945*, w: *Homosexuelle in Konzentrationslagern...*, s. 94–104.

²⁹ O. Mußmann, *Häftlinge mit rosa Winkel im KZ Mittelbau–Dora*, w: ibidem, s. 133–138.

W obozie męskim KL Ravensbrück umieszczono 168 więźniów z paragrafu 175, co stanowiło 0,8 proc. ogółu osadzonych w tym obozie. Trzech z nich zwolniono. Zmarło czterdziestu pięciu, co stanowi 26,7 proc. Pierwszych dziewięciu więźniów z paragrafu 175 przybyło do obozu męskiego KL Ravensbrück 8 IV 1941 r. w liczącym trzystu więźniów transporcie z niemieckiej karnej kompanii w KL Dachau. Największa liczba więźniów z paragrafu 175, dwadzieścia siedem osób, przybyła do obozu męskiego KL Ravensbrück 18 VII 1942 r. w transporcie czterystu więźniów z KL Flossenbürg³⁰. Kierowanie więźniów z różowym trójkątem do niewielkiego obozu męskiego w KL Ravensbrück, który był przede wszystkim największym obozem kobiecym w Trzeciej Rzeszy, miało związek z pewną zmianą polityki Himmlera wobec homoseksualistów w 1944 r. Poleciał on wówczas przeprowadzenie swego rodzaju eksperymentu polegającego na umieszczeniu wyselekcjonowanych więźniów z paragrafu 175, rokujących według władz obozowych nadzieję na zmianę orientacji seksualnej, w bezpośredniej bliskości osadzonych w KL Ravensbrück prostytutek (więźniarki społeczne). Ci, którzy nawiązali z nimi stosunki heteroseksualne, byli zwalniani z obozu³¹.

Do KL Neuengamme deportowano kilkuset więźniów z paragrafu 175, spośród których zginęło co najmniej trzydziestu trzech. Znanе są dane siedemdziesięciu dwóch więźniów z różowym trójkątem osadzonych w KL Neuengamme i jego podobozach oraz trzydziestu jeden, co do których nie ma pełnej pewności³².

Podane przykłady pokazują, że do poszczególnych obozów koncentracyjnych na terenie „starej” Rzeszy deportowano przeciętnie po kilkuset więźniów z paragrafu 175. Oprócz wymienionych obozów więźniów z paragrafu 175 kierowano też do KL Flossenbürg, KL Gross-Rosen, KL Hamburg-Fuhlshüttel, KL Natzweiler, a także obozu karnego Neusustrum w Dolnej Saksonii. W ostatnim z wymienionych — tzw. Lager V Neusustrum, należącym do kompleksu tzw. *Emslandlager* — więźniowie z różowym trójkątem wykonywali szczególnie ciężkie prace fizyczne przy osuszaniu bagien. Trudności z ustaleniem dokładnej liczby więźniów deportowanych do poszczególnych obozów koncentracyjnych z powodu naruszenia paragrafu 175 pokazuje przyjmowany w literaturze niemieckiej przedział od 5 tys. do 15 tys., czasem „uśredniany” do 10 tys. osób. Niemieccy badacze obejmują tymi liczbami nie tylko więźniów z różowym trójkątem, ale także tych homoseksualistów, których zarejestrowano w obozach jako więźniów społecznych, kryminalnych bądź politycznych³³.

Więżniowie osadzeni na podstawie paragrafu 175 w KL Auschwitz

W niemieckich obozach koncentracyjnych na obszarze okupowanych ziem polskich Niemców skazanych z paragrafu 175 było niewiele. Wynikało to prawdopodobnie z peryferyjnego położenia tych obozów. KL Auschwitz znajdował się na wschodnich rubieżach Rzeszy Niemieckiej — na terenach czysto polskich (wcielonych w 1939 r. do Rzeszy), podobnie jak KL Lublin (Majdanek) i KL Płaszów (w Generalnym Gubernatorstwie, a więc na ziemiach zamieszkałych w przeważającej większości przez Polaków). Ponadto wpływ na

³⁰ B. Strebel, *Die „Rosa-Winkel-Häftlinge” im Männerlager des KZ Ravensbrück*, w: *ibidem*, s. 105–114.

³¹ J. Müller, *Homosexuelle in den Konzentrationslagern Lichtenburg und Sachsenhausen...*, s. 72–93; R. Höss, *Autobiografia...*, s. 63, 64.

³² J. Michelsen, *Homosexuelle im Konzentrationslager Neuengamme*, w: *Homosexuelle in Konzentrationslagern...*, s. 126–132.

³³ W. Röhl, *Homosexuelle Häftlinge im Konzentrationslager Buchenwald...*, s. 97; H. G. Stümke, R. Finkler, *op. cit.*, s. 268–338.

liczebność więźniów z różowym trójkątem w obozach położonych na terenie okupowanych ziem polskich miał też niewątpliwie spadek liczby skazanych z paragrafu 175, jaki ogólnie nastąpił w Niemczech od 1939 r.

Joachim Neander — w artykule *Dla moich towarzyszy — Karl...*, zamieszczonym w biuletynie Państwowego Muzeum Auschwitz–Birkenau „Pro Memoria” — szacuje liczbę więźniów osadzonych w KL Auschwitz z powodu homoseksualizmu na dziewięćdziesiąt siedem osób, z których dziewięćdziesiąt sześć było Niemcami. Autor ten określa te osoby jako „gejów” i nie podaje żadnego wykazu nazwisk ani bazy źródłowej, która przypuszczalnie była szersza niż zasoby archiwalne Państwowego Muzeum Auschwitz–Birkenau³⁴. Jest to najwyższy z dotychczasowych szacunków homoseksualistów osadzonych w KL Auschwitz³⁵. Z tekstu wspomnianego artykułu wynika, że podana przez J. Neandera liczba obejmuje także więźniów politycznych i kryminalnych, którzy dodatkowo byli skazani z paragrafu 175, a także przestępców obyczajowych. Więźniem kryminalnym (*Berufsverbrecher–BV*) był np. wymieniony w tym artykule Franz Waldhauser (nr 15532) — zawodowy przestępca, skazany 28 XI 1938 r. za „zbożony nierząd” oraz „szantaż i kradzież na tle homoseksualnym”³⁶. Z kolei również wymieniony przez J. Neandera Michael Unger (nr 113811) miał kategorię przestępcy seksualnego (*Sittlichkeitsverbrecher–SV*). Był on homoseksualistą i kryminalistą, który w obozie również dopuścił się przestępstwa na tle seksualnym³⁷.

W oparciu o częściowo zachowane materiały archiwalne po byłym KL Auschwitz ustalono dane co najmniej siedemdziesięciu siedmiu więźniów osadzonych na podstawie paragrafu 175. Podstawą do ustalenia tych danych były przede wszystkim listy transportowe więźniów (tzw. *Zugangslisten*), zachowane w większej liczbie za rok 1941, a także książki stanów dziennych obozu (*Staerkebücher*), zbiór fotografii obozowych, listy transportowe więźniów przeniesionych do innych obozów lub z innych obozów do KL Auschwitz oraz powojenna korespondencja dotycząca więźniów z paragrafu 175³⁸. Ze względu na częściowo zachowaną bazę źródłową szacunek ten jest niewątpliwie niepełny. Jeśli jednak przyjąć go za pewną podstawę orientacyjną, to na 400 tys. więźniów i więźniarek zarejestrowanych w KL Auschwitz osadzeni na podstawie paragrafu 175 stanowili co najmniej 0,019 proc.

Niski udział procentowy więźniów z różowym trójkątem w ogólnym stanie obozu potwierdzają tajne meldunki konspiracji więźniarskiej z roku 1944. 20 I 1944 r. na 80 839 uwięzionych (53 786 więźniów i 27 053 więźniarek) znajdowało się dwudziestu dwóch więźniów z różowym trójkątem, co stanowi 0,027 proc. ogółu uwięzionych i 0,040 proc. więźniów.

³⁴ J. Neander, *Dla moich towarzyszy — Karl...*, „Pro Memoria”, nr 19, Oświęcim 2003, s. 80–83.

³⁵ Por.: H. G. Stümke, R. Finkler, op. cit., s. 295–297; J. Hutter, *Konzentrationslager Auschwitz: Die Häftlinge mit dem rosa Winkel, w: Homosexuelle in Konzentrationslagern...*, s. 120–122.

³⁶ Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz–Birkenau (dalej: APMA–B). D–Au I–3a/316. Akta Wydziału Zatrudnienia, t. IV, k. 338, 353; Joachim Neander, op. cit.

³⁷ APMA–B. D–Au II–2/1. Meldunki karne, t. III, k. 358–359. Protokół przesłuchania więźnia Michaela Ungera z 18 I 1944 r.; J. Neander, op. cit. Kategorię SV RD posiadali także m.in.: więzień nr 113509 († 4 V 1943), więzień nr 113584 († 19 IV 1943), więzień nr 113674 († 10 V 1943), więzień nr 113817 († 31 V 1943), więzień nr 113875 († 13 IV 1942), więzień nr 113907 († 23 VI 1943), więzień nr 113912 († 20 IV 1943), więzień nr 114072 († 26 V 1943), Hermann Blümick (nr 113452, † 12 IX 1944), Hans Pscherer (nr 113565, † 25 VIII 1944), Ernst Weigelt (nr 113614, † 16 XII 1943), Robert Ehnis (nr 113660, † 16 VII 1943), Hans Gneiss (nr 113672, † 16 VII 1943), Karl Rockensüss (nr 113759, † 22 I 1944), Alfred Trautz (nr 113809, † 28 X 1943), Richard Kutschebauch (nr 113904, † 12 IV 1944) i Josef Kondula (nr 125836, † 3 IX 1944); APMA–B. D–Au III–5/4. Księga zgonów KL Auschwitz III, k. 10–15, 17, 33, 49, 59, 60.

³⁸ Zob. załącznik nr 1.

Z kolei w dniu 21 sierpnia 1944 roku w KL Auschwitz było uwięzionych 28 więźniów z paragrafu 175, z czego dwudziestu jeden w obozie macierzystym, dwóch w Birkenau i pięciu w podobozach. Tego dnia stan obozu wynosił 104 878 uwięzionych, w tym 65 934 więźniów i 38 944 więźniarek. Więżniowie z różowym trójkątem stanowili więc 0,026 proc. ogółu uwięzionych i 0,042 proc. osadzonych w obozie mężczyzn. Stan więźniów z różowym trójkątem utrzymał się niezmienny w meldunku z 2 IX 1944 r. Natomiast w grudniu 1944 r. liczba więźniów z paragrafu 175 spadła do dwudziestu jeden³⁹. Można więc przyjąć, że przeciętny stan więźniów z różowym trójkątem w roku 1944 oscylował w przedziale od dwudziestu do trzydziestu osób na ogólny stan obozu wynoszący kilkadziesiąt tysięcy, a okresowo przekraczający 100 tys. więźniów i więźniarek. Należy zwrócić uwagę na to, że w roku 1944 stany liczebne KL Auschwitz osiągnęły najwyższy pułap w historii obozu⁴⁰. Przypuszczalnie więc liczebność więźniów z różowym trójkątem także była wyższa niż w poprzednich latach, co do których nie dysponujemy odpowiednimi danymi.

Spśród wspomnianych siedemdziesięciu siedmiu więźniów w KL Auschwitz zginęło co najmniej czterdziestu trzech, natomiast siedemnastu przeniesiono do innych obozów koncentracyjnych; jeden z przeniesionych doczekał wyzwolenia, a jeden został wyzwolony w nieznanych okolicznościach, miejscu i czasie. Los trzydziestu dwóch więźniów pozostaje niezany.

Więżniowie ci w przeważającej większości byli narodowości niemieckiej. Ernst Ellison (nr niezany) był niemieckim Żydem. Ponadto kategorię więźnia z paragrafu 175 otrzymało trzech Czechów: Wenzel Novak, Leopold Srnský i Franz Zikiš (numery niezane). Zostali oni skierowani do obozu z Kraju Sudeckiego przez placówki policji kryminalnej (kripo) w Libercu (Reichenberg) i Opawie (Troppau)⁴¹. W zachowanych dokumentach obozowych figurują oni jako *Homosexuell Tscheche*. Najprawdopodobniej byli to Czesi, którzy w oparciu o przyznane im w 1938 r. na terenie Kraju Sudeckiego prawo opcji wybrali obywatelstwo Rzeszy. Z tego też powodu zostali objęci ustawodawstwem karnym obowiązującym Niemców.

Więżniów z różowym trójkątem kierowano do KL Auschwitz transportami zbiorowymi. Transport zbiorowy (*Sammeltransport*) obejmował przeważnie kilkadziesiąt więźniów sprowadzanych z różnych więzień. W jednym wagonie–więźniarce transportowano do pięćdziesięciu sześciu więźniów. Niemieckie Koleje Państwowe (*Deutsche Reichsbahn*) posiadały sześćdziesiąt cztery takie wagony, które przyłączano do kursujących pociągów osobowych, poruszających się po ustalonych trasach — „kręgach” (*Ring*). Trasy te pokrywały cały obszar Trzeciej Rzeszy, Generalnego Gubernatorstwa, Austrii (*Ostmark*) i Protektoratu Czech i Moraw. Było ich ogółem siedemnaście. Każdy „krąg” miał do siedmiu „obiegów” (*Umlauf*), obsługiwanych przez wagon–więźniarkę w poszczególnych dniach tygodnia za wyjątkiem niedziel. Według rozkładu jazdy ważnego od 6 X 1941 r. KL Auschwitz znajdował się w IV kręgu południowym (*Südring*) oraz w pierwszym obiegu (*erster Umlauf*) w piątki. Kurs pociągu z wagonem więźniarką w tym obiegu odbywał się po następującej trasie: Bytom (godz. 5.43)–Katowice–Trzebinia–Kraków–Oświęcim–(godz. 19.46)–Katowice–Bytom (godz. 22.42). Bytom był stacją wyjściową dla tego obiegu. Tutaj dostarczano więźniów z innych kierunków (kręgów i obiegów). W Bytomiu przeładowywano więźniów przeznaczonych m.in. do KL Auschwitz⁴².

³⁹ APMA–B. Materiały Ruchu Oporu. D–RO/85, t. II, k. 60, 116, 133; D–RO/86, t. III, k. 208.

⁴⁰ APMA–B. D–RO/85, t. II, k. 94–115. 22 VIII 1944 r. stan obozu wynosił łącznie z 30 tys. Żydów węgierskich nierejestrowanych w ewidencji obozowej — 135 168 więźniów i więźniarek.

⁴¹ APMA–B. D–Bu–3/1/1. KL–Buchenwald–Zugangslisten, t. I, k. 81, 95.

⁴² D. Czech, *Kalendarz wydarzeń w KL Auschwitz*, Oświęcim 1992, s. 50; *Kursbuch für die Gefangenengewagen. Gültig vom 6 Oktober 1941 an. Dokumente zur Eisenbahngeschichte*, Mainz 1979.

Transporty zbiorowe przybywały do KL Auschwitz przeważnie z terenów tzw. starej Rzeszy, Protektoratu Czech i Moraw i ziem polskich wcielonych w 1939 r. do Rzeszy. Bliższe dane na temat transportów zbiorowych, jakimi przywożono więźniów z paragrafu 175, oraz kierujących ich do obozu placówek policji można ustalić na podstawie wspomnianych *Zugangslisten* z 1941 r. Więźniowie ci pochodzili przeważnie z terenu Pomorza, Śląska i Prus Wschodnich, a więc peryferyjnych obszarów Rzeszy.

Zidentyfikowanych siedemdziesięciu siedmiu więźniów z różowym trójkątem przywieziono w transportach zbiorowych z 18 IV 1941 r., 2, 8, 9, 23, 28 i 30 V 1941 r., 6, 20 i 29 VI 1941 r., 25 VII 1941 r., 8, 22, 29 VIII 1941 r., 12, 19, 26 IX 1941 r., 3, 5, 10, 25 i 31 X 1941 r., 7, 25, 27 i 28 XI 1941 r., 5, 6 i 18 XII 1941 r., 2 I 1942 r., 6 III 1942 r., 24 IV 1942 r., 16 X 1942 r., 1 III 1943 r. i 11 VI 1943 r., a także w pojedynczym transporcie z 17 I 1942 r., transportach z Katowic z 25 XI 1941 r., 24 VI 1942 r. i 9 VI 1944 r. oraz w transportach z KL Dachau z 8 V 1941., 7 i 26 XI 1944 r., z KL Mauthausen z 1 XII 1944 r. oraz z KL Flossenbürg z 2 IX 1942 r., 5 XII 1943 r. i 6 I 1944 r. Deportowani w transportach zbiorowych zostali skierowani do obozu przez placówki krypto w Schwerinie, Szczecinie (Stettin), Królewcu (Königsberg), Tylży (Tilsit), Libercu (Reichenberg), Opawie (Troppau), Wrocławiu (Breslau), Opolu (Oppeln) i Katowicach. W wymienionych transportach znajdowało się od jednego do kilku więźniów z paragrafu 175. Najwięcej więźniów tej kategorii, bo po czterech, przywieziono w transportach zbiorowych 22 i 29 VIII 1941 r. Natomiast jednorazowo z innego obozu koncentracyjnego najwięcej więźniów z paragrafu 175 — po trzech — przeniesiono 2 IX 1942 r. z KL Flossenbürg i 1 XII 1944 r. z KL Mauthausen. W drugim z tych transportów na niespełna siedem tygodni przed ewakuacją KL Auschwitz przywieziono z KL Mauthausen 1120 więźniów-fachowców (numery od 201231 do 202352). Wśród nich znajdowali się więźniowie z paragrafu 175: Ernst Papier (Papies), Friedrich Schillen i Anatol Steinbrunner (numery nieznane)⁴³.

Georg Pocha (nr 190309) dostał się do KL Auschwitz 28 VII 1944 r. w transporcie ewakuacyjnym z KL Lublin–Majdanek⁴⁴. Przebywał w KL Auschwitz do stycznia 1945 r., kiedy ewakuowano go do KL Mauthausen⁴⁵.

W niektórych transportach zbiorowych znajdowali się więźniowie skierowani z innych obozów koncentracyjnych. I tak na przykład więźniów E. Ellsona deportowano z KL Gross-Rosen w transporcie zbiorowym z 16 X 1942 r., Karła Goratha (nr 124630) z KL Neuengamme w transporcie zbiorowym z 11 VI 1943 r., a Herbera Krohna (nr nieznany) przywieziono w nieznanym czasie z KL Flossenbürg. Nie ustalono, jakimi transportami deportowano trzech wspomnianych więźniów Czechów (numery nieznane).

Pełnymi danymi odnośnie do deportacji więźniów z paragrafu 175 do KL Auschwitz dysponujemy tylko za rok 1941. W tym roku skierowano do KL Auschwitz czterdziestu siedmiu więźniów tej kategorii na 17 270 więźniów i 9997 radzieckich jeńców wojennych osadzonych wtedy w obozie⁴⁶, co stanowi 0,172 proc. Przymuszczalnie w 1941 r. deportowano do KL Auschwitz najwięcej więźniów z różowym trójkątem. W następnych latach liczba depor-

⁴³ Zob. załączniki nr 1 i 2.

⁴⁴ APMA–B. D–Au I–3a.766. Kartoteka komanda ślusarzy, k. 265. Transport ten, liczący ponad 1000 więźniów i więźniarek, wyruszył z Lublina pieszo 22 VII 1944 r. Po kilku dniach marszu, podczas którego eskortujący go esesmani i żołnierze Wehrmachtu rozstrzelali słabych i chorych więźniów, transport załadowano do pociągu towarowego. W KL Auschwitz zarejestrowano z tego transportu 229 Żydów i 156 Żydówek oraz 452 pozostałych więźniów, którzy otrzymali numery od 190188 do 190639. Por.: D. Czech, *Kalendarz...*, s. 716, 717.

⁴⁵ APMA–B. D–Mau–3/10/44. Lista transportowa do KL Mauthausen z 25.1.1945 r., t. 12, k. 15.

⁴⁶ D. Czech, *Kalendarz...*, s. 120.

tacji najprawdopodobniej spadła, co miało związek z malejącą od 1939 r. liczbą osób skazywanych w Niemczech z paragrafu 175.

Co najmniej trzydziestu pięciu więźniów osadzonych w KL Auschwitz na podstawie paragrafu 175 miało dodatkowo kategorię więźnia politycznego Niemca (*RD Polit.*). Byli to: Anton Berschik (nr 15762), Oskar Birke (nr 20281), Kurt Bruhn (nr 23520), Theodor Brüning (nr 21018), Kurt Brüssow (nr 16642), Walter Degen (nr 20285), Emil Drews (nr 20169), Alfred Fischer (nr 22375), Paul Gidius (nr 20696), K. Gorath, Friedrich Heiss (nr nieznan), Otto Herzfeld (nr 21305), Walter John (nr 20280), Willi Käckler (nr 20286), Egbert Kipke (nr 21001), Josef Klose (nr 18747), Friedrich Kühne (nr 15766), Franz Langecker (nr 20153), Paul Lehrfeld (nr 20149), Otto Löhr (nr 26527), Rudolf von Mayer (nr 16962), Waldemar Mews (nr 21410), Walter Peters (nr 21409), August Pfeiffer (nr 22512), Günther Picka (nr 15761), Willi Pohl (nr 17116), Hugo Präbitzer (nr 20698), Franz Ruffert (nr 21389), Fritz Ruske (nr 23518), Richard Schiller (nr 22298), Erwin Schimitzek (nr 20150), Theodor Schneider (nr 15526), Heinz Schuhmacher (nr 23712), Maximilian Sonntag (nr 15097) i Fritz Stein (nr 25182). Niektórzy mieli też dodatkowo kategorię więźnia kryminalnego Niemca (*RD BV*), jak Albert Schröder (nr 15555), Hermann Bartel (nr 23760), Erwin Janke (nr 24809), Johann Majchrzak (nr 21096) i Herbert Specht (nr 21095), lub aspołecznego (*RD Aso*), jak Emil Sliwiok (nr 21404).

Na podstawie zachowanych aktów zgonu udało się ustalić, że dwudziestu czterech więźniów z paragrafu 175 osadzonych w KL Auschwitz było wyznania ewangelickiego, a jedenastu katolickiego.

Pod względem statusu społecznego reprezentowali oni szeroki przekrój zawodów: od inteligencji po rzemieślników, robotników i rolników. Wśród inteligentów znajdowali się: urzędnicy T. Brüning, Leo Klefeldt (nr 17441), F. Kühne, F. Langecker i E. Schimitzek, kupcy Max Gergla (nr 23600), W. Käckler, T. Schneider, H. Schuhmacher i Ernst Weimar (nr nieznan), inżynierowie Karl Lübben (nr 24808) i F. Stein, pochodzący ze Szczecina aktor K. Brüssow, urzędnik policji Alfred Danjek (nr 23234), student Josef Dokup (nr 41615), duchowny K. Gorath, asesor sądowy Rudolf von Mayer i lekarz W. Peters. Wśród przedstawicieli innych zawodów zwracają też uwagę służący A. Pfeiffer, ceramik Ernst Reinhold (nr 26532), pomocnik biurowy R. Schiller czy marynarz Max Stefan (nr 25875).

Najstarszym był urodzony w 1881 r. A. Fischer, który został deportowany w wieku sześćdziesięciu lat 31 X 1941 r. i zginął niespełna miesiąc później — 28 XI 1941 r. Najmłodszym — urodzony w 1919 r. F. Heiss, którego deportowano 7 XI 1944 r. z KL Dachau.

Okoliczności aresztowania więźniów osadzonych w KL Auschwitz z paragrafu 175 są znane w niewielu przypadkach.

Urodzony w 1904 r. i mieszkający w Düsseldorfie E. Ellson był obserwowany przez policję obyczajową jako nieżonaty mężczyzna od 1935 r. W listopadzie 1940 r. policja zatrzymała mężczyznę uprawiającego prostytutkę homoseksualną. Podczas przesłuchania wymienił on wśród swoich klientów E. Ellsona, którego w związku z tym aresztowano 22 XI 1940 r. Ze względu na to, że był on Żydem, policja kryminalna musiała poinformować o zatrzymaniu gestapo, które założyło mu odrębne akta. 14 III 1941 r. sąd grodzki w Essen na podstawie paragrafu 175 kodeksu karnego skazał E. Ellsona za „zboczony nierząd” na cztery miesiące więzienia z zaliczeniem aresztu śledczego. Policja kryminalna zwróciła się jednak do gestapo o objęcie go tzw. aresztem prewencyjnym. Dlatego po odsiedzeniu zasądzonego wyroku E. Ellson został aresztowany przez berlińskie gestapo i 16 V 1941 r. deportowany do KL Buchenwald. W połowie września 1942 r. przeniesiono go do KL Gross-Rosen, gdzie po miesiącu został dołączony do transportu zbiorowego liczącego 156 więźniów i 37 więźnia-

rek, który 16 X 1942 r. przybył do KL Auschwitz. E. Ellson zginął w KL Auschwitz 23 XI 1942 r. Jego rodzice zginęli w obozie–getcie w Theresienstadt⁴⁷.

K. Gorath został aresztowany w wieku dwudziestu sześciu lat w 1938 r. na skutek denuncjacji przez zazdrosnego partnera. Na podstawie paragrafu 175 skazano go na rok więzienia. Po odsiedzeniu wyroku został objęty tzw. aresztem prewencyjnym i deportowany do KL Neuengamme. Tam skierowano go do pracy w charakterze pielęgniarza (*Pfleger*) w szpitalu więziarskim w podobozie w Wittenberdze. W związku z tym, że nie chciał wykonać polecenia zmniejszenia racji chleba dla chorych więźniów Polaków, został w czerwcu 1943 r. wysłany w transporcie zbiorowym do KL Auschwitz razem z czterema innymi kolegami *flegerami*. Prawdopodobnie dlatego, że jego postawa została uznana za bunt, otrzymał w KL Auschwitz dodatkowo kategorię więźnia politycznego. Przebywał tam do ewakuacji obozu w styczniu 1945 r., w rezultacie której trafił do KL Mauthausen. Tam doczekał wyzwolenia⁴⁸.

Te dwa znane przykłady można przyjąć za reprezentatywne dla okoliczności aresztowania więźniów z paragrafu 175. Były nimi zwykle akcja policji lub denuncjacja. Następtwem aresztowania było skazanie wyrokiem sądowym, po którego odsiedzeniu niejednokrotnie obejmowano więźnia tzw. aresztem prewencyjnym (*Vorbeugungshaft*), co oznaczało deportację do obozu koncentracyjnego. Areszt prewencyjny stosowano wobec mężczyzn skazanych z paragrafu 175, którzy tak jak K. Gorath mieli więcej niż jednego partnera albo tak jak E. Ellson zostali uznani przez policję za kwalifikujących się do wysłania do obozu koncentracyjnego. Areszt prewencyjny był w zasadzie bezterminowy. Teoretycznie pewnym jego ograniczeniem mógł być paragraf 175a kodeksu karnego, który za „ciężki nierząd” przewidywał karę do dziesięciu lat więzienia.

Analiza czterdziestu trzech znanych przypadków śmiertelnych wśród więźniów z różowym trójkątem osadzonych w KL Auschwitz, które miały miejsce w latach 1941–1942, skłania do przypuszczeń, że mogły być one spowodowane m.in. epidemią tyfusu, jaka w tym okresie kilkakrotnie wybuchała w obozie. Najszybciej zginęli: W. Peters, przywieziony w transporcie zbiorowym z 10 X 1941 r., i Heinrich Rischer (nr 32603), przywieziony w transporcie zbiorowym z 24 IV 1942 r. Zgon H. Rischera nastąpił w dwa dni po przybyciu do obozu — 26 IV 1942 r., a W. Petersa w pięć po przybyciu do obozu — 15 X 1941 r. Od trzech do sześciu tygodni przeżyli w obozie: E. Ellson, A. Fischer, L. Klefeldt, Hermann Krause, O. Löhr, A. Pfeiffer, Friedrich Poguntke, E. Reinhold i F. Ruffert.

Spośród czternastu więźniów, których przeniesiono lub ewakuowano w 1945 r. z KL Auschwitz, sześciu trafiło do KL Mauthausen, czterech do KL Buchenwald, a trzech do KL Flossenbürg. E. Kipke został przeniesiony w 1942 r. do Berlina, co być może oznaczało umieszczenie w tamtejszym więzieniu Moabit.

Siedmiu więźniów z różowym trójkątem zostało osadzonych w areszcie obozowym w podziemiach bloku 11 w obozie macierzystym. Nie są znane bliższe przyczyny skierowania tych więźniów do aresztu obozowego. A. Schröder został po raz pierwszy osadzony w areszcie obozowym 19 V 1941 r., a więc dziesięć dni po deportacji do obozu. W bloku tym przebywał do 26 VIII 1941 r., kiedy skierowano go do karnej kompanii. Ponownie został osadzony w areszcie obozowym w dniach 26–27 IX 1941 r. Miesiąc później — 1 XI 1941 r. — zginął w obozie⁴⁹. M. Sonntag został skierowany do aresztu obozowego 2 XI

⁴⁷ APMA–B. D–RF–3/RSHA/154. Akta personalne placówek gestapo Düsseldorf, k. 39–78, akta personalne więźnia Ernsta Ellsona; Joachim Neander, op. cit.

⁴⁸ The Gay Holocaust–Victims–Index (www.andrejkojamsky.com/mem/holocaust); J. Neander, op. cit.

⁴⁹ APMA–B. D–Au I–3/1 a. Książka bunkra, t. Ia, k. 12, 31; D–Au I–5/3. Książka kostnicy, k. 34; Księgi zgonów. Akt zgonu nr 3499/1941 więźnia Alberta Schrödera.

1941 r. z polecenia wydziału politycznego. 11 XI 1941 r. rozstrzelano go w pierwszej egzekucji, jaka odbyła się pod Ścianą Śmierci na dziedzińcu bloku 11, podczas której stracono 151 więźniów⁵⁰. Anton Helonius (nr 62863) został umieszczony w areszcie obozowym 26 XII, a K. Brüssow 29 XII 1942 r. ze względu na — jak to określono — bezpieczeństwo obozu (*Zur allgemeinen Lagersicherheit*). Obaj zostali zwolnieni 6 I 1943 r. Natomiast T. Schneider przebywał w areszcie obozowym na polecenie wydziału politycznego od 22 I do 11 II 1943 r., po czym został skierowany do karnej kompanii (adnotacja: *in die SK*)⁵¹. Nieznane są dalsze losy A. Heloniusa, K. Brüssowa i T. Schneidera. Od 28 II do 1 VI 1943 r. przebywał w areszcie obozowym na polecenie wydziału politycznego Wenzel Grzyl (nr 15407)⁵². Również jego dalszy los jest nieznan. Wreszcie od 2 do 23 XI 1943 r. na polecenie tego wydziału był więziony w areszcie obozowym Josef Kreinhöfer (nr 104548). Po zwolnieniu z aresztu obozowego skierowano go do podoboju oświęcimskiego *Janinagrube* przy kopalni węgla kamiennego „Janina” w Libiążu. Udało mu się przeżyć obóz. Okoliczności jego wyzwolenia nie są znane⁵³.

Nie można wykluczyć, że do KL Auschwitz, tak jak do KL Ravensbrück, kierowano także lesbijki z powodu przestępstw bardziej ważkich w oczach policji niż homoseksualizm. Nadawano im jednak kategorię więźniarek aspołecznych, kryminalnych lub politycznych. Brak źródeł nie pozwala na poczynienie bliższych ustaleń dotyczących tych więźniarek.

Bardzo niewielka liczba osadzonych z paragrafu 175 na tle ogólnego stanu obozu znalazła swoje odzwierciedlenie w relacjach i wspomnieniach byłych więźniów obozu. Na ich podstawie trudno wyciągnąć daleko idące wnioski na temat postrzegania więźniów z paragrafu 175 przez współtowarzyszy niedoli i ich losów obozowych. W relacjach i wspomnieniach byłych więźniów na temat homoseksualistów w obozie występują najczęściej nie więźniowie z różowym trójkątem, ale więźniowie kryminalni i funkcyjni oraz homoseksualiści bez bliższego sprecyzowania, jakiej kategorii byli więźniami.

J. Neander trafnie zauważył, że:

[...] życie seksualne nie stanowiło dla ogromnej większości więźniów i więźniarek KL Auschwitz żadnego problemu. Warunki obozowe zmusiły ich do całkowitej rezygnacji ze sfery uczuciowej, zwłaszcza że wszechobecny terror SS i kapo oraz chroniczne niedożywienie zabiły popęd płciowy i wygaszały odpowiednie reakcje fizyczne. [...] Życie płciowe w obozie było możliwe tylko dla tych, którzy mieli zapewnione lepsze warunki życia i należeli do wąskiej warstwy «uprzywilejowanych», jak kapo, vorarbeiterzy, szrajberzy, flegery, blokowi, sztabowi itp. [...] Próba wyciągania wniosków, że wszyscy, którzy utrzymywali w KL Auschwitz homoseksualne związki byli gejami albo lesbijkami, nie jest jednak uprawniona. Jeszcze bardziej niesłuszne byłoby przypuszczenie, że owych więźniów (albo przynajmniej większość z nich) kierowano do obozu z powodu homoseksualizmu⁵⁴.

Nic więc dziwnego, że w relacjach byłych więźniów jako homoseksualiści występują przede wszystkim więźniowie funkcyjni. Wielu z nich było kryminalistami i jednostkami zdemoralizowanymi. Często było utrzymywanie przez więźniów funkcyjnych stosunków ho-

⁵⁰ Ibidem. Książka bunkra, t. Ia, k. 37; D. Czech, *Kalendarz...*, s. 103–105.

⁵¹ APMA–B. D–Au I–3/1b. Książka bunkra, t. Ib, k. 99, 112.

⁵² Ibidem, k. 129.

⁵³ APMA–B. D–Au I–3/2. Książka bunkra, t. II, k. 59; D–Au III/Janinagrube/–5/1, nr inw. 29838; Zbiór korespondencji. Korespondencja nr 1895/78 dot. byłego więźnia Josefa Kreinhöfera.

⁵⁴ J. Neander, op. cit. Chęć zwalczania zjawiska homoseksualizmu wśród niemieckich więźniów funkcyjnych była główną przyczyną decyzji Himmlera o utworzeniu w obozach koncentracyjnych domów publicznych. Por. H. Langbein, *Ludzie w Auschwitzu*, Oświęcim 1994, s. 427–433.

moseksualnych z posługującymi im nieletnimi więźniami, których w żargonie obozowym nazywano *piplami*. Niejednokrotnie dopuszczali się też przestępstw na tle seksualnym wobec innych więźniów, w tym również młodocianych⁵⁵.

Przeanalizowane relacje byłych więźniów na temat homoseksualistów w obozie dotyczą głównie więźniów kryminalnych lub funkcyjnych i ich zachowań, w tym nadużyć na tle seksualnym, których niejednokrotnie dopuszczali się wobec innych osadzonych⁵⁶. Występują też wzmianki dotyczące ogólnie zjawiska homoseksualizmu wśród więźniów⁵⁷.

Rzadziej w relacjach pojawiają się więźniowie z paragrafu 175.

Polski więzień polityczny Józef Malison (nr 14705) opisuje dziesiątkowanie więźniów komanda *Buna*, jakie przeprowadził w obozie macierzystym latem 1941 r. kierownik obozu (*Schutzhaftlagerführer*), SS-Hauptsturmführer Karl Fritzsche w związku z ucieczką jednego z więźniów. Według opisu Malisona:

W obozie zarządzono „Lagersperre”, na schodach bloków stali tylko blockältesterzy, a nas, czyli więźniów komanda „Buna”, ustawiono przed obozową, wówczas jeszcze drewnianą kuchnią. Znowu staliśmy w bezruchu, ale nie wiem jak długo. Wreszcie pod kuchnię przybyło paru esesmanów z lagerführerem Fritzschem, Seidlerem i esesmanem nazywanym „Szatanem”. [...] Po chwili zaczęła się wybiórka dokonywana przez Fritzscha, który z założonymi do tyłu rękami przechodził przed poszczególnymi szeregami. Szedł powoli, każdemu patrzył w oczy. Tam, gdzie przystawał i wyciągał rękę padał właściwie wyrok śmierci. Wybranych skazywano bowiem na śmierć głodową. Pierwszy szereg przeszedł parę kroków dalej, ale po minięciu szeregu Fritzsche od nowa dokonał wybiórki w poprzednich szeregach, więc każdy z nas ponownie myślał, a właściwie przeżywał swoją śmierć. Z wrażeń byliśmy mokrzy od potu. Przy powtórnym nawrocie zatrzymał się między moją osobą a więźniem narodowości niemieckiej, oznaczonym różowym trójkątem (homoseksualista). Wybrał właśnie tego Niemca — bo, jak przypuszczam, nie znosił homoseksualistów⁵⁸.

⁵⁵ Zob. przyp. nr 37.

⁵⁶ APMA–B. Zespół Oświadczenia, t. I, k. 97, relacja byłego więźnia Otto Wolkena; t. II, k. 144, relacja byłego więźnia Martina Klein–Viggo; t. XXIX, k. 79, relacja byłego więźnia Andrzeja Rablina; t. XLIV, k. 58–59, relacja byłego więźnia Józefa Tabaczyńskiego; t. XLV, k. 49, relacja byłego więźnia Zbigniewa Kaźmierczaka; t. XLVII, k. 120, relacja byłego więźnia Witolda Tokarza; t. LX, k. 88, relacja byłego więźnia Karola Bary; t. LXXI, k. 47, relacja byłego więźnia Františka Beneša; t. LXXII, k. 97, relacja byłego więźnia Kazimierza Sawickiego; t. LXXV, k. 216, relacja byłego więźnia Józefa Bogusza; t. LXXXIII, k. 33–34, relacja byłego więźnia Artura Karpika; t. LXXXIV, k. 74, relacja byłego więźnia Anatoliusza Siedleckiego; t. LXXXVIIIa, k. 94, relacja byłego więźnia Zygryfda Halbericha; t. LXXXVIIIb, k. 138, relacja byłego więźnia Franciszka Jędrzejewskiego; t. XCI, k. 41, relacja byłego więźnia Władysława Krotkiewskiego.

⁵⁷ Ibidem, t. XXXIII, k. 61, relacja byłego więźnia Jana Baranioka („W kamerze mógł spać jeden albo trzech więźniów. Nie wolno było spać dwóm więźniom ze względu na paragraf 175/homoseksualizm”); t. XLIX, k. 109, relacja byłego więźnia Józefa Szillera („Pomiędzy więźniami rozwinięty był homoseksualizm. Złapanych na tym kastrowali lub wieszali”).

Przykładem wspomnienia o więźniach homoseksualistach bez precyzowania ich kategorii więziarskiej jest fragment następującej relacji: „W KL Auschwitz III spotykało się więźniów homoseksualistów. Najczęściej byli to długoletni więźniowie hitlerowskich obozów koncentracyjnych (np. z grupy buchentaldczyków lub więźniów piastujących funkcje blokowych). Władze SS bardzo surowo karały homoseksualistów, a jeśli komuś udowodniono stosowanie tych praktyk, to więźień taki był poddawany specjalnym zabiegom [kastracji — uzup. B.P.]. Wspomniane zabiegi wykonywano w obozie macierzystym” (ibidem, t. LXXXVIIIa, k. 53, relacja byłego więźnia Stefana Buthnera).

⁵⁸ Ibidem, t. LXXXVIIIc, k. 90–91, relacja byłego więźnia Józefa Malisona.

Być może więźniem tym był L. Klefeldt, który zginął 30 VII 1941 r., lub H. Krause, który zginął 10 VIII 1941 r.⁵⁹

Inny polski więzień polityczny, Jan Wótkowski (nr 120270), twierdzi, że przez pewien czas funkcję *lagerältestera* w izbie chorych na odcinku BIIe obozu męskiego w Birkenau pełnił więzień o imieniu Otto, oznaczony różowym trójkątem, który przed aresztowaniem miał być wysokim funkcjonariuszem policji wiedeńskiej⁶⁰.

Kolejny polski więzień polityczny, Roman Nawrot (nr 10240), podaje, że „homoseksualne skłonności” miały być powodem osadzenia w obozie byłego esesmana Kurta Machulli (nr 12355), pochodzącego z Górnego Śląska. K. Machulla miał pomagać w obozie innym więźniom, ale nie robił tego bezinteresownie⁶¹. Jednak K. Machulla — przywieziony do obozu 6 IV 1941 r., prawdopodobnie z Katowic, i zwolniony 24 XI 1943 r. — został zarejestrowany jako więzień polityczny (*Schutzhäftling RD*)⁶². Powodem jego deportacji do obozu miała być natomiast działalność antyfaszystowska⁶³.

W swoich wspomnieniach polski więzień polityczny Bogdan Kolasieński (nr 169682) — który trafił do obozu pod koniec 1943 r. w wieku dwudziestu lat za działalność w AK — pisze, że kapo narodowości niemieckiej, oznaczony różowym trójkątem, próbował go zmusić do uległości. Jego zamiary powstrzymał zdecydowany opór B. Kolasieńskiego⁶⁴. Opisane

---

⁵⁹ APMA-B. Księgi zgonów. Akty zgonu nr 2/1941 więźnia Leo Klefeldta i nr 297/1941 więźnia Hermanna Krause. Jako oficjalną przyczynę ich śmierci podano niezbyt jelist (*Darmkatarrh*).

⁶⁰ APMA-B. Zespół Oświadczenia, t. XCVI, k. 188, relacja byłego więźnia Jana Wótkowskiego.

⁶¹ Ibidem, t. LXXX, k. 107–108, relacja byłego więźnia Romana Nawrota.

⁶² APMA-B. D–Au I–2/1. Listy transportowe więźniów (*Zugangslisten*), t. II, nr inw. 4279, k. 117; D–Au I–3a/1020–1364. Karty zatrudnienia więźniów, t. VI, k. 5–6, karta pracy więźnia Kurta Machulli; D–Au I–1/6237. Listy obozowe więźniów, t. XLVII, nr inw. 165788, list obozowy więźnia Kurta Machulli.

⁶³ APMA-B. Zespół Ankiety. Ankieta byłego więźnia Kurta Machulli.

⁶⁴ Po odbyciu kwarantanny wejściowej B. Kolasieński został przydzielony do komanda *Geleiseanschluss*, pracującego przy budowie bocznic kolejowej do wojskowych zakładów rozbiórki samolotów (*Luftwaffen Zerlegebetriebe*). Tam zwrócił na niego uwagę kapo Niemiec, osadzony z paragrafu 175. Według relacji Kolasieńskiego: „Moje myśli i rozważania przerwała dziwna cisza, która zacięła dookoła naszej małej gromadki pracujących Häftlingów. Słychać było tylko dziwną rozmowę pomiędzy naszym kapo a pilnującym nas vorarbeiterem. Kątem oka dostrzegłem, że rozmowa, poparta niedwuznaczną gestykulacją rąk, dotyczyła mojej osoby. Zjeżyły mi się resztki włosów na głowie. Kapo po niemiecku wypytywał vorarbeitera, czy ja mówię po niemiecku. Gdy zaprzeczyłem ruchem głowy, polecił tłumaczyć jego słowa na język polski. Zaczął od pytania, jakie mam wykształcenie i kim są moi rodzice. Moja podejrzliwość zaczęła rosnąć. Następne pytania wprowadziły mnie w przerażenie. Czy wiem i rozumiem, co to jest homoseksualizm. W swojej głupiej prawdomówności przyznałem się do znajomości tego określenia. No, i tu moje przerażenie sięgnęło zenitu. Pochylony ku ziemi, z zaciśniętymi na stylisku łopaty dłońmi, spojrzałem przez ramię na stojącego w pobliżu kapo. Jego stałe pochylona w lewo głowa (wrodzony kręcz karku), na twarzy obłeśny uśmieszek, niebieskie, ironiczne oczy i ten najgorszy, dostrzeżony przeze mnie szczegół: różowy winkiel pod numerem obozowym, naszyty na jego bluzie! W ułamku sekundy rozumiałem, do czego prowadzą jego natarczywe pytania... o co mu właściwie chodzi... Czuję, że gliniasty grunt oświęcimskiej gleby ucieka mi spod nóg! [...]”. Następnego dnia Kolasieński ponownie stał się obiektem zainteresowania ze strony kapo: „Gdy tylko całe komando stało gotowe do wymarszu, zauważyłem «mojego» «skrzywionego» kapo, biegającego od setki do setki i szukającego kogoś w niezwykłym zdenerwowaniu. Nikt się nie domyślał o co mu chodzi, tylko ja skuliłem się w jakimś nieracjonalnym, obronnym odruchu, starając się nie wpaść mu w oczy. Ale to zupełnie mi nie pomogło. Już za chwilę mnie dojrzał i błyskawicznie do mnie doskoczył. Zaczął ryczeć jakieś dla mnie niezrozumiałe, niemieckie przekleństwa i zaczął mnie bić, i kopać z niewiarygodną brutalnością. Zrozumiałem tylko tyle, że mam codziennie stać w pierwszej setce i w pierwszej piątce tej setki. Zbity, wręcz zmaltretowany, z obrzękniętą twarzą, otoczony zdziwioną gromadą zaskoczonych kolegów pa-

przez B. Kolasińskiego zachowanie kapo nie było rzadkością w wypadku więźniów funkcyjnych, niekoniecznie noszących różowy trójkąt.

Przytoczone relacje pokazują, jak skąpy jest materiał źródłowy dotyczący więźniów z paragrafu 175 w KL Auschwitz i jak trudno na jego podstawie obiektywnie przedstawić ich wizerunek.

*

Po upadku nazistowskich Niemiec w 1945 r. więźniowie skazani na podstawie paragrafu 175 nie zostali zwolnieni. Zarówno alianci zachodni, jak i Związek Sowiecki w swoich strefach okupacyjnych traktowali tych więźniów jak kryminalistów, co pociągnęło za sobą konieczność odbycia przez nich reszty zasądzonych kar. Po powstaniu w 1949 r. dwóch państw niemieckich — NRD i RFN — odmawiano byłym więźniom obozów koncentracyjnych osadzonym z paragrafu 175 uznania za ofiary nazizmu. W 1956 r. wspólna dla NRD i RFN komisja ds. rekompensat dla byłych więźniów nazistowskich obozów koncentracyjnych jednoznacznie wykluczyła możliwość zadośćuczynienia dla ofiar uwięzionych za homoseksualizm. Jak wspomniano wyżej, paragraf 175 doczekał się całkowitego zniesienia w 1967 r. w NRD. Dłużej obowiązywał w państwie zachodnoniemieckim. W rezultacie nowelizacji kodeksu karnego RFN w 1969 r. złagodzone nazistowskie prawo penalizujące homoseksualizm w brzmieniu z 1 IX 1935 r., określając karalną granicę stosunków homoseksualnych na dwadzieścia jeden lat. W 1973 r. zmieniono ją na osiemnaście lat, a w 1990 r. pozostałości paragrafu 175 zostały ostatecznie zniesione⁶⁵.

---

trzących ze zdumieniem na brutalny i bezsensowny wybryk kapo, ruszyłem razem z nimi do pracy [...] Nagle, jak spod ziemi stanął przede mną kapo z różowym winklem. Pokazując na mnie palcem, warknął do mnie po niemiecku, rozkazując iść za nim. Czuję, że ziemia usuwa mi się spod nóg. Koledzy stojący w pobliżu wstrzymali pracę, patrząc z nieklamną ciekawością, co teraz się stanie. Wbiłem energicznie łopatę w stertę ziemi i wolno ruszyłem za «skrzywionym». Zimne, wręcz lodowate postanowienie, zaczęło we mnie narastać jak naciągająca burza. Szliśmy dość długo wzdłuż pracującego komanda. [...] Szliśmy już po zaoranym polu, a im bardziej droga się wydłużała, tym bardziej rósł we mnie niepokój. [...] Przed nami nagle pojawiła się jakaś nieco zrujnowana szopa, rodzaj niewielkiej stodoły. To do niej prowadził mnie ten obrzydliwy, «skrzywiony», kaleki kapo. Weszliśmy po chwili do środka i parę kroków od niedomkniętej bramy kapo nagle stanął. Stał ode mnie w odległości około dwóch metrów, patrząc na mnie obleśnie swoimi niebieskimi oczkami. Zacisnąłem pięści, czekając z determinacją na to, co się zaraz stanie. Byłem od niego znacznie wyższy i silniejszy. On nie miał w rękach żadnej broni ani pałki. Patrzyłem mu prosto w oczy z lodowatą determinacją. [...] Skrzywiony kapo dostrzegł tę determinację w moich oczach. Nie był głupi ani szalony. Dostrzegł dysproporcję siły między nami. Wyciągnął w moim kierunku otwartą dłoń, podając mi na niej jakąś karteczkę. Po niemiecku warknął polecenie, abym przeczytał, co jest na niej napisane. Z niejaką ulgą przyjąłem tę kartkę i rozpocząłem czytanie. Słowa nabazgrane na tej nieszczęsnej kartce, przypominały język polski, ale z trudem poszczególne wyrazy tworzyły jakąś logiczną całość. Mimo to zrozumiałem jej treść i... zalała mnie mieszanina mdłości, oburzenia, nienawiści i wstrząsającej determinacji. Patrzyłem na skrzywioną szyję pokracznego kapo i zastanawiałem się tylko ponownie, jak uchwycić szybko i skutecznie tę jego kaleką część ciała i mocno zacisnąć dłonie, aby nie zdołał wydać najcichszego dźwięku i żeby błyskawicznie stracił życie. Żadna refleksja, żadna myśl ostrzegawcza nie dotarła do mojej głowy, co stanie się po tej zbrodni. I wtedy tę dramatyczną chwilę przerwało jego wycharczane po niemiecku przekleństwo. Wyrwał mi kartkę z dłoni, zaczął ją drzeć na kawałki i ryknął krótko to typowo teutońskie: «RAUS!». Wyszliśmy w milczeniu z walącej się szopy — on przodem, ja parę metrów za nim. Incydent na pewno trwał krótko, dla mnie jednak były to całe wieki”. Cyt. za: B. Kolasiński, *Jakim cudem jeszcze żyje...?*, Oświęcim 2006, s. 105–110.

⁶⁵ H. Georg Stümke, R. Finkler, op. cit., s. 340–419.

Prześladowania homoseksualistów w Trzeciej Rzeszy, w tym przede wszystkim ich deportacja do obozów koncentracyjnych, były niewątpliwie jedną z czarniejszych kart historii narodowego socjalizmu. Represje te miały na celu przede wszystkim wymuszenie pożądanych z politycznego i ideologicznego punktu widzenia postaw obyczajowych poprzez zastraszenie ogółu społeczeństwa. Temu głównie służyło zaostrenie ustawodawstwa penalizującego homoseksualizm i deportacja więźniów z paragrafu 175 do obozów koncentracyjnych.

Więżniowie z różowym trójkątem stanowili znikomy procent więźniów KL Auschwitz. Fakt ten miał i ma nadal znaczące konsekwencje dla badań naukowych. Niewielka liczba dokumentów jak i relacji innych więźniów, w tym całkowity brak relacji samych więźniów skazanych z paragrafu 175, stwarzają znaczące trudności badawcze. Większość bowiem relacji odnoszących się do homoseksualistów w KL Auschwitz dotyczy niemieckich więźniów kryminalnych, wśród których homoseksualizm był zjawiskiem częstym. Jako więźniowie funkcyjni nierzadko dopuszczali się oni nadużyć na tle seksualnym w stosunku do innych więźniów, co w istotny sposób rzutowało na oceny autorów relacji. Specyfika bazy źródłowej powodowała więc, że w dotychczasowej literaturze przedmiotu w odniesieniu do KL Auschwitz zwracano uwagę głównie na problem homoseksualizmu wśród więźniów kryminalnych, a nie na więźniów osadzonych z paragrafu 175.

Socjolog Jörg Hutter, charakteryzując stan badań nad zagadnieniem więźniów z paragrafu 175 w KL Auschwitz, stwierdził:

Duża rezerwa przy podejściu do tego tematu pozwala przypuszczać, że w dzisiejszej katolickiej Polsce wciąż jeszcze przychodzi z trudem poświęcić się bez uprzedzeń tematowi (homo-)seksualizmu. W istocie wspominają autorzy — i są to wyłącznie mężczyźni — więźniów z różowym trójkątem tylko z silnie negatywnymi konotacjami: od byłych więźniów przez pracowników Muzeum do byłego komendanta Rudolfa Hössa⁶⁶.

Postawienie na jednej płaszczyźnie byłych więźniów (w domyśle Polaków), pracowników Muzeum i komendanta R. Hössa oraz sugerowanie historykom Muzeum uprzedzeń do homoseksualistów wynikających z religii katolickiej jest daleko idącym nadużyciem. Tak tendencyjna ocena świadczy o nieznaności wspomnianej specyfiki bazy źródłowej w odniesieniu do więźniów osadzonych na podstawie paragrafu 175 w KL Auschwitz, która stanowi poważną trudność w dogłębnym opracowaniu tego tematu.

---

⁶⁶ *Die große Zurückhaltung bei der Behandlung dieses Themas läßt vermuten, daß es im heutigen katholischen Polen noch immer schwerfällt, sich unbefangen einem (homo-)sexuellen Thema zu widmen. In der Tat erwähnen Autoren — und es sind ausschließlich Männer — die Rosa-Winkel-Häftlinge nur mit stark negativen Konnotationen: Von ehemaligen Häftlingen über Mitarbeiter der KZ-Gedenkstätte bis zum ehemaligen Kommandanten Rudolf Höß.* Cyt. za: J. Hutter, *Konzentrationslager Auschwitz...*, s. 119.

**Załącznik nr 1. Więźniowie osadzeni w KL Auschwitz
na podstawie § 175 niemieckiego kodeksu karnego**

Numer więźn.	Nazwisko i imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	N	Wyznanie	Zawód	Dalsze losy
23760	Bartel Hermann	13 III 1901 23 III 1901	Siegmanten	D	ewangel.	dekorator	† 2 III 1942 w Au
17260	Baumann Friedrich	19 I 1893	Pommeriensdorf	D	ewangel.	robotnik	† 8 IV 1942 w Au
15762	Berschik (Berzchik) Anton	26 X 1893	Niederrathen	D		robotnik	
20281	Birke Oskar	28 VIII 1893	Alt Lessig	D	katolickie	rolnik	† 1 XI 1941 w Au
23520	Bruhn Kurt	20 XII 1913	Königsberg	D	ewangel.	kelner	† 7 IX 1942 w Au
21018	Brüning Theodor	15 III 1896	Oefte	D	katolickie	urzędnik	† 24 X 1942 w Au
16642	Brüssow Kurt	9 XII 1910	Stettin	D		aktor	
23234	Danjek Alfred	6 X 1913	Reutenau	D		urzędnik policji	ewak. 1945 do Mau
20285	Degen Walter	4 I 1909	Mörchingen	D		ślusarz	przen. 1942 do Mau
166334	Dorfner Johann	5 I 1903	St. Marienkirchen	D		cukiernik	† 3 I 1944 w Au
41615	Dokup Josef	15 I 1912	Schomburg	D		student	ewak. 1945 do Mau
20169	Drews Emil	27 I 1883	Kolberg	D	ewangel.	robotnik rolny	† 10 I 1942 w Au
	Ellson Ernst Bernhard Israel	18 II 1904	Düsseldorf	J	mojżesz.		† 23 XI 1942 w Au
22375	Fischer Alfred	2 IX 1881	Briesnitz	D		szewc	† 28 XI 1941 w Au
	Gärtner Otto	12 I 1897		D			przen. 1944 do Fl
23600	Gergla (Gergler) Max	6 IV 1905	Bischdorf (Biehdorf)	D	katolickie	kupiec	† 14 II 1942 w Au
20696	Gidius Paul	2 III 1890	Klein Kirschbaum	D	ewangel.	robotnik rolny	† 13 XI 1941 w Au
124630	Gorath Karl	12 XII 1912	Bad Zwischenahn	D		duchowny	ewak. 1945 do Mau, wyzw.
19946	Göttlich Karl	7 XI 1887	Kammig	D	ewangel.		† 1 II 1942 w Au
	Grossmann Johann	3 XII 1896		D		malarz	
189060	Gryszczyk Robert			D			przen. 1944 do Fl
15407	Grzyl (Grzyl) Wenzel	16 IV 1892	Ludwigshsh	D		ogrodnik	
	Heiss Friedrich	27 IV 1919		D		rzeźnik	
62863	Helonius Anton	26 I 1899	Pressburg	D			
	Herz Werner	15 IV 1901		D			przen. 1942 do Bu

Numer więźn.	Nazwisko i imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	N	Wyznanie	Zawód	Dalsze losy
21305	Herzfeld Otto	17 XII 1906	Stettin	D		robotnik	† 7 IX 1942 w Au
24809	Janke (Jahne) Erwin	11 VII 1911	Drochow	D		elektryk	
20280	John Walter	10 VI 1910	Leobschitz	D	ewangel.	robotnik	† 29 X 1941 w Au
20286	Käcker Willi	2 VII 1905	Seestadt	D	ewangel.	kupiec	† 18 I 1942 w Au
21001	Kipke Egbert	5 VIII 1910	Breslau	D		mistrz budowlany	przen. 1942 do Berlina
17441	Kiefeldt Leo	18 I 1888	Bischofsburg	D	katolickie	urzędnik	† 30 VII 1941 w Au
18747	Klose Josef	16 XI 1894	Groß Priesen	D		krawiec	† 9 XII 1941 w Au
17442	Krause Hermann	28 IX 1891	Tannenber	D	ewangel.	robotnik rolny	† 10 VIII 1941 w Au
104548	Kreinhöfer Josef	5 VIII 1920	Eger	D			przeżył
	Krohn Herbert	25 II 1912	Hamburg	D	ewangel.	kelner	† 7 IX 1942 w Au
15766	Kühne Friedrich	15 XI 1912	Kamenz/Sachsen	D		urzędnik	
20153	Langecker Franz	21 III 1900 29 III 1900	Eschergallen	D		urzędnik	
19943	Langer Paul	6 III 1885	Hirschberg	D	ewangel.	robotnik rolny	† 26 X 1941 w Au
20149	Lehrfeld Paul	12 IV 1888	Nieder Buchwald (Nieder Bugestorben)	D	ewangel.	robotnik	† 25 I 1942 w Au
26527	Löhr Otto	3 IX 1902	Görzhof	D	ewangel.	rolnik	† 9 IV 1942 w Au
24808	Lübben Karl	24 II 1890	Rostock	D	ewangel.	inżynier	† 11 XII 1942 w Au
21096	Majchrzak (Majschak) Johann	8 XII 1888	Krieblowitz	D	katolickie	rzeźnik	† 5 IV 1942 w Au
20699	Mauler Johann	24 IV 1897	Libau (Łotwa)	D	katolickie	robotnik	† 14 II 1942 w Au
16962	Mayer von Rudolf	26 VIII 1905	Waldenburg	D	katolickie	asesor sądowy	† 19 VIII 1942 w Au
21410	Mews Waldemar	11 IV 1915	Neusalz	D		piekarz	przen. 1942 do Mau
	Novak Wenzel	6 VI 1884	Planitz	C		krawiec	przen. 1944 do Bu
21409	Papier (Papies) Ernst	28 VI 1909	Gelsenkirchen	D		robotnik	
22512	Peters Walter	1 X 1890	Nakel	D		lekarz	† 15 X 1941 w Au
15761	Pfeiffer August	24 VIII 1895	Weferlingen	D		slużący	† 28 XII 1941 w Au
166390	Picka (Pieka) Günther	24 I 1920	Brieg	D	ewangel.	młynarz	† 7 IX 1942 w Au
	Pietzsch Walter	8 IX 1900	Stettin	D		robotnik	

Numer więźn.	Nazwisko i imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	N	Wyznanie	Zawód	Dalsze losy
190309	Pocha Georg	20 III 1906	Dresden	D		ślusarz	ewak. 1945 do Mau
21000	Poguntke Friedrich	21 V 1906	Breslau	D	ewangel.	fryzjer	† 15 XI 1941 w Au
17116	Pohl Willi	11 II 1907 11 IV 1907	Sagan N/S	D	ewangel.	robotnik	† 21 V 1942 w Au
20698	Präbitzer (Prëbítzer) Hugo	23 II 1901 23 II 1903	Frankenberg (Falkenberg)	D	ewangel.	elektryk	† 31 I 1942 w Au
26532	Reinhold Ernst	20 VI 1899	Bunzlau	D	ewangel.	ceramik	† 25 III 1942 w Au
32603	Rischer Heinrich	8 V 1891	Neisse	D	katolickie		† 26 IV 1942 w Au
21389	Ruffert Franz	27 VIII 1902	Demmin	D		ogrodnik	† 24 XII 1941 w Au
23518	Ruske Fritz	7 VII 1907	Moritten	D		pielęgniarz	ewak. 1945 do Mau
	Schillen Friedrich	11 V 1917	Essen	D		robotnik	
22298	Schiller Richard	25 IX 1900	Tillendorf	D	ewangel.	pomocnik biurowy	† 6 II 1942 w Au
20150	Schimitzek (Schymitzek) Erwin	16 II 1918	Breslau	D	katolickie	urzędnik	† 28 I 1942 w Au
15526	Schneider Theodor	16 V 1905	Ellmendingen	D		kupiec	
	Schraivogel Heinrich	7 III 1908		D			
15555	Schröder Albert	8 IV 1896	Rostock	D	ewangel.		† 1 XI 1941 w Au
62888	Schröder Oskar	22 II 1908	Elberfeld	D			
23712	Schuhmacher Heinz	18 IV 1909	Königsberg	D	ewangel.	kupiec	† 13 III 1942 w Au
21404	Sliwiok Emil	16 VII 1913	Hindenburg	D	katolickie	robotnik	† 21 I 1942 w Au
15097	Sonntag Maximilian	16 VII 1887	Breslau	D	ewangel.	robotnik	† rozstrzelany 11 XI 1941 w Au
21095	Specht Herbert	28 II 1904	Breslau	D		kominiarz	przen. 1944 do Fl
25875	Srnský Leopold	8 XI 1894	Žďár nad Sázavou	C		kupiec	przen. 1944 do Bu
25182	Stefan (Stephan) Max	26 III 1889	Oppeln O/S	D	katolickie	młynarz	† 28 III 1942 w Au
	Stein Fritz	1 I 1904	Kredenbach	D	ewangel.	inżynier budowlany	† 31 III 1942 w Au
	Steinbrunner Anatol	16 V 1892	Alt Weitra	D		kucharz	

Numer więźn.	Nazwisko i imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	N	Wyznanie	Zawód	Dalsze losy
62896	Weimar Ernst	15 IV 1915	Köln	D		kupiec	ewak. 1945 do Mau, wyzw.
	Zeh Karl	10 V 1904	Sagemünd	D			ewak. 1945 do Mau
	Zikiš Franz	23 V 1898	Soběnov pow. Český Krumlov	C		leśniczy	przen. 1944 do Bu, Mi

Źródło: Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz–Birkenau. Numerowy wykaz transportów skierowanych do KL Auschwitz; Listy transportowe więźniów (*Zugangslisten*); Księgi stanów dziennych obozu (*Stärkebücher*); Księgi zgonów; Numerowe spisy więźniów zmarłych w obozie (książka kosztncy); Akta szpitali obozowych; Akta SS–Hygiene Institut; D–Floss–3/1/1. Lista transportowa do KL Flossenbürg, t. I, k. 62; D–Floss–3/2a. Lista transportowa do KL Flossenbürg, t. Ia, k. 35, 36; D–Floss–3/1/3. Listy transportowe z KL Flossenbürg, t. III, k. 5, 16, 25, 50, 59; D–Mau–3/9/8. Lista transportowa do KL Mauthausen, t. VIII, k. 56, 66, 75, 78; D–Mau–3/10/31. Lista transportowa do KL Mauthausen, t. XI, k. 3, 4; D–Mau–3/10/44. Lista transportowa do KL Mauthausen, t. XII, k. 15, 37; D–Bu–3/1/1–3/1/8. KL–Buchenwald–Zugangslisten, t. I, k. 81, 95, t. VIII, k. 22–23; D–Da–3/2/2. Listy transportowe z KL Dachau do KL Auschwitz, t. II, k. 25, 26, 30, 33, 52; D–Maut/3/9/1. Auszüge aus den Zugangslisten, t. I, k. 11; D–Maut–3/Veränd/4a, segr. 4a, k. 2153, 2156, 2164; D–Au I–3/1b. Książka bunkra, t. I a. k. 12, 31, 37, t. Ib, k. 99, 112, 129, t. II, k. 59; D–RF–3/RSHA/154. Akta personalne placówek gestapo Düsseldorf, k. 39–78, akta personalne więźnia Ernsta Eilsona; D–Au I–3a/766. Kartoteka komanda ślusarzy, k. 265; Zbiór fotografii obozowych więźniów; Zbiór korespondencji. Korespondencja nr 2109/89 dot. więźniów: Hermanna Bartla, Friedricha Baumanna, Antona Berschika, Oskara Birke, Kurta Bruhna, Theodora Brüninga, Kurta Brüssowa, Alfreda Danjek, Waltera Degena, Emila Drewsa, Alfreda Fischera, Maxa Gergli, Paula Gidiusa, Otto Herzfelda, Erwina Janke, Waltera Johna, Willego Käckera, Leo Klefelda, Josefa Klose, Hermanna Krause, Friedricha Kühne, Franzja Langeckera, Paula Langer, Paula Lehfelda, Karla Lübbena, Johanna Maulera, Rudolfa von Mayera, Waldemara Mewsa, Waltera Petersa, Augusta Pfeiffera, Günthera Picka, Willego Pohla, Hugo Präbitzera, Franzja Rufferta, Fritza Ruske, Erwina Schimitzka, Heinza Schuhmachera, Emila Sliwioka, Herberta Spechta (Zentrum für Homosexuelle Bremen), oraz nr 1895/78 dot. więźnia Josefa Kreinhöfera (osobiscie); korespondencja nr 3142–57/97kw (kwerenda dot. transportu Żydów z KL Gross–Rosen do KL Auschwitz z 16.10.1942).

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Katowicach. Sygn. RK 2989, k. 139.

The Gay Holocaust–Victims–Index (www.andrejkojansky.com/mem/holocaust).

J. Neander, *Dla moich towarzyszy – Karl...*, „Pro Memoria” nr 19, Oświęcim 2003, s. 80–83.

Skróty: N — narodowość, C — Czech, D — Niemiec, J — Żyd, Au — Auschwitz, Bu — Buchenwald, FL — Flossenbürg, Mau — Mauthausen, Mi — Mittelbau, † — zginął

Kursywa zaznaczono dane oparte na informacjach spoza dokumentacji byłego KL Auschwitz.

Załącznik nr 2. Transporty, w których skierowano do KL Auschwitz więźniów z § 175 niemieckiego kodeksu karnego

Data transportu	Liczba przywiezionych	Numerы obozowe więźniów	Rodzaj transportu	Liczba więźniów z § 175 i placówka kierująca
18 IV 1941	27	15093–15119	zbiorowy: Gestapo i Kripo Breslau, Oppeln, Kattowitz, Litzmannstadt, Posen, Stettin, Schwerin oraz KL Buchenwald	1 / Kripo Breslau
2 V 1941	24	15386–15409	zbiorowy: Gestapo i Kripo Litzmannstadt, Posen, Reichenberg, Schwerin, Halle, Stettin, Breslau, Oppeln, Kattowitz oraz KL Buchenwald	1 / Kripo Bresslau
8 V 1941	77	15464–15540	KL Buchenwald, KL Dachau, KL Mauthausen	1 / KL Dachau
9 V 1941	29	15541–15569	zbiorowy	1
23 V 1941	20	15759–15778	zbiorowy: Gestapo i Kripo Breslau, Troppau, Oppeln, Schwerin, Kattowitz oraz KL Buchenwald	3 / Kripo Breslau, Kripo Schwerin
28 V 1941	13	16631–16643	zbiorowy: Gestapo i Kripo Königsberg, Tilsit, Stettin, Bromberg, Zichenau	1 / Kripo Stettin
30 V 1941	25	16949–16973	zbiorowy: Gestapo i Kripo Danzig, Hohensalza, Litzmannstadt, Breslau, Liegnitz, Glogau, Beuthen, Hindenburg, Oppeln, Kattowitz	1 / Kripo Breslau
6 VI 1941	38	17106–17143	zbiorowy: Gestapo i Kripo Bromberg, Posen, Litzmannstadt, Liegnitz, Breslau, Oppeln, Kattowitz	1 / Kripo Breslau
20 VI 1941	17	17253–17269	zbiorowy: Gestapo i Kripo Stettin, Liegnitz, Beuthen, Oppeln, Kattowitz, Sosnowitz, Bielitz, Brünn, Troppau	1 / Kripo Stettin
29 VI 1941	48	17397–17444	zbiorowy: Gestapo i Kripo Linz, Wien, Prag, Danzig, Königsberg, Tilsit, Bromberg, Zichenau, Hohensalza, Posen, Litzmannstadt, Obernick, Breslau oraz KL Dachau	2 / Kripo Königsberg, Kripo Breslau
25 VII 1941	19	18745–18763	zbiorowy: Gestapo i Kripo Schneidemühl, Danzig, Breslau, Oppeln, Kattowitz, Troppau	1 / Kripo Breslau
8 VIII 1941	34	19924–19957	zbiorowy: Gestapo i Kripo Regensburg, Troppau, Schneidemühl, Breslau, Beuthen, Bielitz	2 / Kripo Breslau
22 VIII 1941	29	20142–20170	zbiorowy: Gestapo i Kripo Stettin, Königsberg, Tilsit, Bromberg, Schneidemühl, Posen, Breslau, Oppeln, Kattowitz, Wien, Regensburg	4 / Kripo Breslau, Stettin, Tilsit
29 VIII 1941	21	20270–20290	zbiorowy: Gestapo i Kripo Wien, Prag, Brünn, Troppau, Breslau, Schwerin, Frankfurt/Oder, Kattowitz	4 / Kripo Breslau, Schwerin

Data transportu	Liczba przywiezionych	Numerы obozowe więźniów	Rodzaj transportu	Liczba więźniów z § 175 i placówka kierująca
12 IX 1941	19	20696–20709 20715–20719	zbiorowy: Kripo Stettin, Troppau	3 / Kripo Stettin, Troppau
19 IX 1941	22	20993–21007 21012–21018	zbiorowy: Gestapo i Kripo Essen, Linz, Prag, Troppau, Breslau, Oppeln, Kattowitz	2 / Kripo Breslau
26 IX 1941	62	21056–21114 21116, 21118, 21122	zbiorowy: Gestapo i Kripo Linz, Graz, Wien, Brünn, Prag, Troppau, Breslau, Kattowitz, Posen, Litzmannstadt, Schneidemühl, Bromberg, Königsberg oraz Sipo u. SD Lublin	2 / Kripo Breslau
3 X 1941	30	21295–21316 21319–21325 21329	zbiorowy: Gestapo i Kripo Stettin, Frankfurt/Oder, Posen, Litzmannstadt, Breslau, Oppeln, Troppau, Prag, Wien, Klagenfurt	1 / Kripo Stettin
5 X 1941	29	21364–21392	zbiorowy: Gestapo i Kripo Stettin, Posen, Litzmannstadt, Breslau, Prag	1 / Kripo Stettin
10 X 1941	12	21404–21415	zbiorowy: Gestapo i Kripo Linz, Wien, Karlsbad, Troppau, Breslau, Oppeln, Kattowitz	3 / Kripo Breslau, Kattowitz
25 X 1941	18	22287–22304	zbiorowy: Gestapo Danzig, Graudenz, Bromberg, Zichenau, Litzmannstadt oraz Kripo Königsberg i Stettin	1 / Kripo Königsberg
31 X 1941	21	22365–22387 22394–22397	zbiorowy: Gestapo Wien, Graz, Prag, Brünn, Oppeln, Breslau, Fransfurt/Oder oraz Kripo Breslau, Oppeln i Kattowitz	1 / Kripo Breslau
7 XI 1941	23	22510–22532	zbiorowy: Gestapo i Kripo Prag, Troppau, Breslau, Oppeln, Kattowitz	1 / Kripo Breslau
25 X 1941	4	23234–23237	Kripo Kattowitz	1 / Kripo Kattowitz
27 XI 1941	124	23397–23520	zbiorowy: Gestapo i Kripo Stettin, Königsberg, Tilsit, Danzig, Graudenz, Bromberg, Zichenau, Hohensalza, Posen, Litzmannstadt	2 / Kripo Königsberg
28 XI 1941	24	23600–23624	zbiorowy: Gestapo i Kripo Schwerin, Berlin, Frankfurt/Oder, Klagenfurt, Prag, Breslau, Oppeln oraz Sipo u. SD Haag i KL Buchenwald	1 / Kripo Oppeln
5 XII 1941	20	23709 23711–23726 2372–23732	zbiorowy: Gestapo i Kripo Köslin, Reichenberg, Karlsbad, Prag, Breslau, Oppeln, Kattowitz	1 / Kripo Breslau
6 XII 1941	48	23733–23780	zbiorowy: Gestapo i Kripo Stettin, Königsberg, Allenstein, Danzig, Graudenz, Bromberg, Schneidemühl, Zichenau	1 / Kripo Königsberg

Data transportu	Liczba przywiezionych	Numery obozowe więźniów	Rodzaj transportu	Liczba więźniów z § 175 i placówka kierująca
18 XII 1941	15	24781–24783 24788, 24789, 24796 24802–24810	zbiorowy; Gestapo i Kripo Schwerin, Frankfurt/Oder, Breslau, Oppeln, Kattowitz	2
2 I 1942	18	25167–25184	zbiorowy	1
17 I 1942	1	25875		1
6 III 1942	72	26488–26552	zbiorowy	2
24 IV 1942	62	32587–32648	zbiorowy	1
24 VI 1942	10	41614–41623	Kattowitz	1
2 IX 1942	50	62847–62896	KL Flossenbürg	3 / KL Flossenbürg
16 X 1942	156	68153–68308	zbiorowy	1 / KL Gross-Rosen
1 III 1943	34	104530–104563	zbiorowy	1
11 VI 1943	51	124582–124632	zbiorowy	1 / KL Neugamme
5 XII 1943	827	166040–166866	KL Flossenbürg	2 / KL Flossenbürg
6 I 1944	20	171453–171472	KL Flossenbürg	1 / KL Flossenbürg
9 VI 1944	15	189046–189060	Kattowitz	1
28 VII 1944	452	190188–190639	KL Lublin–Majdanek	1 / KL Lublin
7 XI 1944	207	200001–200207	KL Dachau	1 / KL Dachau
26 XI 1944	1014	200218–201231	KL Dachau	1 / KL Dachau
1 XII 1944	1120	201231–202352	KL Mauthausen	3 / KL Mauthausen
				4 / Kripo Reichenberg, Troppau

Źródło: Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz–Birkenau. Numerowy wykaz transportów skierowanych do KL Auschwitz; Listy transportowe więźniów (*Zugangslisten*); Listy transportowe więźniów do innych obozów i z innych obozów (*Transportlisten*); Księgi stanów dziennych obozu (*Stärkebücher*); D–Maut–3/Veränd/4a, segr. 4a, k. 2153, 2156, 2164; D–Au I–3a/766. Kartoteka komanda ślusarzy, k. 265.

Załącznik nr 3. Więżniowie KL Auschwitz, którzy mogli być homoseksualistami (posiadali kategorię SV i BV).

Numer więźn.	Nazwisko i imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	N	Wyznanie	Zawód	Dalsze losy
	Achtel Franz	30 X 1909	München	D		fotograf	
62852	Berger Georg	15 II 1921	Hohenroth	D			† rozstrzelany 1 IX 1943 w Au
62855	Breuer Anton	2 VII 1905	Unterbach k. Odenthal	D		robotnik	wyzw. 27 I 1945 w Au, †15 IV 1945 w szpitalu PCK
113490	Furtmeier Franz	23 X 1911	Bad R.	D		urzędnik, kelner	ewak. 1945 do Mau
	Großmeyer Paul	14 VI 1913	Georg	D		kupiec	
	Hufken Peter	17 X 1911	Rhein	D		urzędnik	ewak. 1945 do Gr-R, wyzw. w Mau
	Kessler Otto	30 VI 1909 30 VIII 1909		D		robotnik	przen. 1944 do Bu
71336	Koch Willy Erich	5 XII 1919	Trebnitz, pow. Saalkreis	D	ewangel.	robotnik rolny	† 9 II 1943 w Au
	Koschorr Willi Paul	6 V 1914		D			
	Kordas Otto	20 V 1896		D			ewak. 1945 do Mi
113896	Kram Willi	9 VII 1905	Gochsheim	D		siodlarz	przen. 1944 do Bu
	Meyer Ludwig	20 VII 1903	Bielefeld	D		kupiec	ewak. 1945 do Mau, wyzw.
	Morgenstern Albert Florenz	5 X 1895	Frankfurt am Main	D	ewangel.	rzemieślnik, kierowca	† 17 III 1943 w Au
	Müller Gerhard	7 III 1912	Dresden	D		urzędnik	przen. 1944 do Bu, wyzw. w Mi
62876	Nagel Richard	7 IX 1893	Leipzig	D			
	Neumann Adolf Richard	9 X 1924	Hamburg	J	mojżesz.	robotnik	† 2 XI 1942 w Au
	Rädiger (Raediger) Albert	25 XII 1907	Magdeburg	D		robotnik	

Numer więźn.	Nazwisko i imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	N	Wyznanie	Zawód	Dalsze losy
	Rasokat Emil	4 V 1891	Budopöhen, pow. Tyłża	D	ewangel.	kierownik zakładu	† 8 IX 1942 w Au
	Rysslawy Josef			D			
	Scherb Paul	5 VIII 1899	Frankfurt	D		robotnik	† 7 V 1944 w Au
26545	Schmidt Richard	26 III 1899	Hindenburg	D			przen. 1942 do Da, wyzw.
	Schneider Johann	4 XII 1908	Lands	D		student	† 13 V 1943 w Au
113811	Unger Michael	3 VII 1913	Köln	D		rzemieślnik	
15532	Waldhauser Franz	6 VI 1908	St. Stefan	D			przen. 1943 do Sa
112129	Wilczek Ernst	3 VII 1915		D		piekarz	ewak. 1945 do Fl, wyzw.

Źródło: Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau. Numerowy wykaz transportów skierowanych do KL Auschwitz; D-Au I-3/1/3. Księga stanów dziennych obozu (*Stärkebuch*), t. III, k. 425; Księgi zgonów. Akty zgonu: nr 6286/1943 więźnia Ericha Kocha, nr 15725/1943 więźnia Alberta Florentia Morgensterna, nr 38785/1942 więźnia Adolfa Richarda Neumanna, nr 29087/1942 więźnia Emila Rasokata; D-Au I-3/2. Książka bunkra, t. II, k. 3; D-Au I-3/1671, nr inw. 105083, kartoteka więźniów bloku 11; D-Au I-3/2, nr inw. 73750, książka ewidencyjna bloku 4, k. 127; D-Au I-3a/316. Akta Oddziału Zatrudnienia, t. IV, k. 353/338; D-Au I-3a/3411-3763. Akta Oddziału Zatrudnienia, t. XII, k. 126 (*Kiesgrube*); D-Au II-2/1. Meldunki karne, t. III, k. 358-359; D-Au III-3/2. Książka kwarantanny szpitala podobozu Buna-Monowitz, t. II, k. 195; D-Au III-5/4. Akta szpitala podobozu Buna-Monowitz (wykazy więźniów przenoszonych do KL Auschwitz I), t. IX, k. 57; Sygn. PCK/8, nr inw. 106009, akta szpitala PCK, k. 182; D-Da-3/2/1. Listy transportowe z KL Dachau, t. I, k. 31, 34; D-Floss-3/1/3. Listy transportowe z KL Flossenbürg, t. III, k. 4, 5; D-Bu-3/1/1. Lista transportowa do KL Buchenwald, t. I, k. 76; D-Bu-3/1/8. Lista transportowa do KL Buchenwald, t. VIII, k. 45; D-Mau-3/9/8. Lista transportowa do KL Mauthausen, t. VIII, k. 48; Zbiór korespondencji. Korespondencja nr 3105-3237/12 dot. m.in. więźnia Antona Breuera. Baza danych dr. Joachima Neandera udostępniona przez dr. Elizabeth Bryant. Skróty: Da — Dachau, Gr-R — Gross-Rosen, Sa — Sachsenhausen

Prisoners with a pink triangle in KL Auschwitz

The article discusses the issues of prisoners detained in KL Auschwitz for homosexuality under Paragraph 175 of the Criminal Code of the German Reich. The aim of the article is, however, not analysis of the issues of the occurrence of homosexuality among prisoners detained in the camp, which is a separate issue research. Prisoners incarcerated in KL Auschwitz under Paragraph 175 German Criminal Code were — in comparison to other German concentration camps — only a small percentage of prisoners. This is probably due to the fact that under Paragraph 175 were imprisoned in concentration camps the Germans and the persons with the citizenship of the Reich. Impact on a small number of prisoners with a pink triangle may also have peripheral location of Auschwitz. Based on partly preserved archival documentation of the former KL Auschwitz were established data at least 77 prisoners of this category. The specificity of the source base (a small number of documents and the relationships of other prisoners, including a complete lack of relationships themselves prisoners of Paragraph 175) meant that in the existing literature on the subject in relation to KL Auschwitz, attention was paid mainly to the problem of homosexuality among criminal prisoners and not to the problem of the prisoners detained under Paragraph 175. No broader sources is also the cause of the overall presentation in the article of the issues prisoners with a pink triangle in KL Auschwitz. First of all was performed a comparative analysis with other German concentration camps, also presented a social cross-section of this category of prisoners in KL Auschwitz and their fates in the camp, including mortality.